

Over vertrouwen als bouwsteen van een Legitieme Justitie¹

Trust, like respect cannot be demanded, it must be earned in the way the Judiciary functions².

1. Inleiding

Op 1 juni 2020 slagen politie, onderzoeksrechter en parket er in een jongen van dertien jaar die gedurende 42 dagen werd gegijzeld door een groep misdadigers, levend en wel te bevrijden en de verdachten voor deze zware, ongewone wandaad te arresteren. Enkele uren na de aanhouding verlegt de focus in de media zich echter van een positieve berichtgeving over een goed werkende Justitie die er door een deskundige aanpak en de juiste strategie in slaagt een zwaar misdrijf op te lossen, naar een falende Justitie die alweer steken laat vallen en er niet in slaagt de verwachtingen van de bevolking in te lossen en correct op te treden. Van één van de verdachten werd immers achterhaald dat hij destijds al een veroordeling onder voorwaarden opliep en verontwaardigd vraagt men zich af hoe het in hemelsnaam mogelijk is dat die persoon toch nog een misdrijf kon plegen. Dergelijke verontwaardigde reactie, ook aangemoedigd uit politieke hoek, komt in de media herhaaldelijk prominent aan bod, de persmagistraat moet het komen uitleggen in de televisiestudio, een advocaat zonder kennis van het dossier geeft zijn mening, verontwaardiging alom. Als blijkt dat de veroordeling waarvan sprake ingevolge een arrest van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens onrechtmatig werd bevonden, wordt dit in het televisiejournaal afgedaan als irrelevant omdat “de juridische waarheid niet de reële waarheid is”. De berichtgeving over de zaak verstomt korte tijd later.

Dit voorval daagde mij uit om deze mercuriale inhoud te geven. Het doet namelijk een aantal fundamentele vragen rijzen die het concrete geval overstijgen.

Uiteraard gaat het niet om kritiek op zich. In een democratische rechtsstaat is beredeneerde kritiek op de werking van Justitie die gebaseerd is op een correcte analyse en toelaat dat conclusies voldoende gewikt en gewogen worden, essentieel en nodig. De feedback die de pers over het functioneren van Justitie geeft kan de kwaliteit van de rechtspraak alleen maar ten goede komen en ontvankelijkheid van Justitie voor kritiek is bovendien de eerste en de meest noodzakelijke voorwaarde voor zelfcontrole³. In de mate evenwel dat die kritiek ongefundeerd⁴ is, veralgemeend

¹ De tekst weerspiegelt enkel de persoonlijke visie van de auteur als magistraat en als gewezen voorzitter van de Hoge Raad voor de Justitie.

² European network of councils for the Judiciary, *Report Public confidence and the image of justice 2018-2019*, p. 6., www.encj.eu.

³ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, LARCIER, 2011, nr. 3, p. 85.

⁴ S. DIJKSTRA, De “public watchdog” aan de ketting ter bescherming van de “guarantor of Justice”, *NJB*, 2020, afl. 40, p. 3074.

wordt en dit op systematische wijze gebeurt, ook wanneer daartoe geen aanleiding bestaat, creëert zij een permanente sfeer van wantrouwen en kan zij de legitimiteit van Justitie in het algemeen en van de rechterlijke macht in het bijzonder, als fundamentele instellingen van die rechtsstaat, in het gedrang brengen. In een democratie houden de fundamenten van de rechtsstaat immers pas stand wanneer een grote meerderheid van de bevolking deze fundamenten deelt, wanneer het belang van de rechtsstaat wordt verdedigd door burgers, journalisten én politici en wanneer mensen voldoende vertrouwen kunnen hebben in het functioneren van de rechtsstaat. We begeven ons dus op glad ijs wanneer de principes van de rechtsstaat onvoldoende geduid worden of wanneer de bevolking al te vaak met sloganeske taal wordt opgehitst tegen Justitie⁵.

En net daarom was het voorval interessant. Het gaf immers door zijn gebrek aan nuance, zijn vlugge conclusie gebaseerd op onvolledige informatie, en zijn gebrek aan ruimte voor effectieve correctie en weerlegging, uiting aan dergelijk wantrouwen. Tegelijk illustreerde het een spanningsveld tussen verschillende “waarheden” waardoor de legitimiteit van Justitie wordt beïnvloed. De burger, die meestal persoonlijk weinig met Justitie te maken heeft en er dan ook niet van wakker ligt maar er wel vaak een mening over heeft⁶, haalt zijn waarheid veelal bij de media. Op die manier wordt door de media mede bepaald hoe burgers over Justitie denken⁷ terwijl de objectiviteit van die informatie in twijfel kan worden getrokken⁸ en de waarheid van de media wel eens durft te verschillen van deze van de betrokken partijen of van de rechter. De rechtszoekende, betrokken in een concrete zaak, heeft immers zijn eigen waarheid vanuit zijn versie van de feiten en zijn subjectief aanvoelen over hoe daarop juridische regels toegepast moeten worden. De rechter tenslotte legt de juridische waarheid vast in een vonnis. En hoewel de rechter dé waarheid niet beter kent dan iemand anders, beschikt hij daarbij wel over de macht om zijn versie van de waarheid dwangmatig ingang te doen vinden, minstens tussen de procespartijen.⁹ Indien dit spanningsveld tussen waarheden te groot wordt en de partijen, en bij uitbreiding de burger, de rechter niet meer begrijpen ontstaat wantrouwen en worden fundamentele rechtsbeginselen gepercipieerd als overbodig, als smoesjes waarachter de waarheid zich schuilhoudt, wordt juridische rechtvaardigheid afgedaan als wereldvreemd en moet die plaats maken voor wat aangevoeld wordt als substantieel rechtvaardig en worden de in wezen rechtsbeschermende procedureregels op die manier beschouwd als bron van kwaad¹⁰.

⁵ H. DE WAELE en J. VERPLAETSE, “Hoe de sloganeske verontwaardiging over de Genkse ontvoeringszaak de rechtsstaat ondermijnt” <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/06/05/hoepopulisme-de-burger-qijzelt>.

⁶ S. VAN DE WALLE, “Vertrouwen en vertrouwdheid: Waar komen vertrouwen en wantrouwen in justitie vandaan?”, *De Orde van de Dag: Criminaliteit en Samenleving*, 2010, 52, p. 21-6.

⁷ H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, vii.

⁸ A. VAN DAMME, L. PAUWELS, S. PLEYSIER, M. VAN DE VELDE, “Beelden van vertrouwen: het vertrouwen in politie en justitie in perspectief geplaatst”, *De orde van de dag*, aflevering 52, december 2010, p. 10.

⁹ LUC WITGENS, “Van een “Gouvernement des juges” naar creatieve rechtspraak: het gebruik van rechtsfilosofie en rechtstheorie in rechterlijke uitspraken”, *R.W.* 2005-5006, 210.

¹⁰ J. VAN CAUTER, “Totalitaire toestanden”, in *Knack*, 9 september 2014.

Het is net de kerntaak van de rechtsbeoefening om oplossingen te vinden voor dat spanningsveld tussen individu en gemeenschap, tussen individuele vrijheid en de nood aan gemeenschapsordening¹¹ zodat de maatschappelijke orde kan continueren en evolueren¹². Goede magistraten en goed rechterschap zijn dus cruciaal voor een samenleving en daarom mag de burger terecht kritisch zijn over het functioneren van de magistratuur¹³. Maar wat betekent het concreet een goed magistraat te zijn in een tijdsgeslacht waarin aan die magistraat quasi onhaalbare eisen worden gesteld. Wat betekent goed rechterschap voor het Hof van Cassatie? En meer algemeen, waarom lijkt het alsof Justitie, ondanks structurele hervormingen, meer duiding en communicatie via de persmagistraten, het toelaten van televisiecamera's in de rechtszaal en het professionaliseren van de selectie van magistraten, er niet in slaagt een stabiel en breed gedragen vertrouwen te verwerven? Is dit een sociologisch fenomeen of ligt het dan effectief toch aan ons?

2. Legitimiteit en vertrouwen

Voor een juist begrip van de titel van deze bijdrage, moeten we naar het uitgangspunt dat het bestaan van gezag essentieel is voor een goed functionerende, geordende samenleving. Gezag verwijst in eerste instantie naar een moreel overwicht waardoor het handelen van mensen wordt beïnvloed en zij beslissingen opvolgen zonder dwang, omdat die beslissingen door hen als juist en redelijk worden ervaren. In die zin is gezag in een samenleving een belangrijk en krachtig middel om reeds bestaande wetten en besluiten te laten naleven door een groep van mensen.

Een andere vorm van gezag houdt in dat mensen op voorhand bereid zijn beslissingen te aanvaarden die nog niet genomen zijn. In dat geval spreekt men van legitimiteit. Legitimiteit is dus een vorm van gezag. Maar het gaat verder dan een feitelijk algemeen gehoorzamen¹⁴. Het is een geïnternaliseerd gevoel van het willen gehoorzamen aan een autoriteit zonder dat er dwang wordt uitgeoefend¹⁵. Toegepast op de rechterlijke macht is het de individuele perceptie dat deze instelling die regels en wetten oplegt ook het recht en de erkenning heeft om het naleven van die regels te eisen zodat mensen meer geneigd zijn de nadien genomen beslissingen na te leven¹⁶.

¹¹ Stafhouder J. VERBIST, Rede, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 17.

¹² SISCOT, J-M & VERVAEKE G., "De Hoge raad voor de Justitie: Toegevoegde waarde?", in A. HONDEGHEM, D. VAN DAELE, J. MAESSCHALCK & B. BROUCKER. *Een decennium justitiële hervormingen in België*, Leuven, VANDEN BROELE, 2010, 97-113.

¹³ R. MORTIER, "Rechtsdenken zoals het zich uit bij de examens en de benoemingen van de Hoge raad voor de Justitie", *Advocare*, Larcier, 2015, 17 e.v.

¹⁴ J.L.M. GRIBNAU, "Legitimiteit, recht en governance", in P. ESSERS, G. RAAIJMAKERS, G. VAN DER SANGEN, A. VERDAM & E. VERMEULEN(Eds.), *Met recht: Liber Amicorum Theo Raaijmakers*, Kluwer, 2009, 154.

¹⁵ A. MEIJER, S. GRIMMELIKHUIJSEN en M. BOVENS, "De legitimiteit van het algoritmisch bestuur", *NJB*, 2021, 1471.

¹⁶ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, "De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?", *R.W.* 2017-18, 924.

Legitimiteit en vertrouwen worden beschouwd als zeer sterk verweven concepten¹⁷. Een verhoogd vertrouwen gaat gepaard met een versterkte legitimiteit. Een instelling die als legitiem wordt ervaren zal evenzeer vertrouwen genieten¹⁸.

De kern van dit vertrouwen wordt gevormd door een positieve attitude, een positieve grondhouding vanuit de hoop dat men dit vertrouwen waard is¹⁹. Het houdt de overtuiging in “*dat anderen ons niet met opzet kwaad zullen doen, zeker niet als ze dit kunnen vermijden, dat ze het goede met ons voorhebben en indien mogelijk oog zullen hebben voor onze belangen*”.

De legitimiteit van instellingen is het draagvlak waarop de democratie berust.

Een goed zicht op de factoren die het vertrouwen als bouwsteen van die legitimiteit in het gedrang kunnen brengen is dus van cruciaal belang.

3. Rol van de media

De wijze waarop het vertrouwen in de rechtsstaat zich ontwikkelt is afhankelijk van een aantal omgevingsvariabelen waaronder de beeldvorming via klassieke en nieuwe journalistieke media. Die media zijn belangrijk als ze het beeld kunnen bepalen dat burgers of beleidsmakers zich vormen van ontwikkelingen die kunnen bijdragen aan het vertrouwen in de rechtsstaat dan wel hieraan afbreuk kunnen doen²⁰. Door de wijze van berichtgeving kunnen de media suggereren dat er sprake is van rechtmatigheid en rechtvaardigheid, dan wel dat niet het recht maar het onrecht zegeviert. In die zin kan de berichtgeving over de uitkomst van een op zich rechtsgeldige procedure toch het vertrouwen in de rechtsstaat aantasten, als die uitkomst zo wordt weergegeven, dat ze lijkt in te druisen tegen het rechtsgevoel of tegen het collectieve geweten van de samenleving²¹. Vaak gaat het dan om de perceptie dat criminaliteit niet of te licht gestraft wordt, rechters veel te mild zijn, misdadigers ten onrechte een tweede kans krijgen of te vroeg worden vrijgelaten. Het gaat dus om een maatschappelijke kritiek die betrekking heeft op het functioneren van het recht als maatschappelijke component, op de wijze waarop er gewerkt wordt door Justitie en op de gepercipieerde wereldvreemdheid van bepaalde uitspraken.

¹⁷ A. VAN DAMME, L. PAUWELS, S. PLEYSIER, M. VAN DE VELDE, “Beelden van vertrouwen: het vertrouwen in politie en justitie in perspectief geplaatst”, *De orde van de dag*, aflevering 52, december 2010, p. 9.

¹⁸ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 924.

¹⁹ J. KLEINNIJENHUIS, W. VAN ATTEVELDT en K. WELBERS, *De herkomst van vertrouwen in de rechtsstaat 1993 – 2012 onderzocht via tekstmining van de mediaberichtgeving en analyse van de publieke opinie*, in opdracht van Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Veiligheid en Justitie, p. 12.

²⁰ J. KLEINNIJENHUIS, W. VAN ATTEVELDT en K. WELBERS, *De herkomst van vertrouwen in de rechtsstaat 1993 – 2012 onderzocht via tekstmining van de mediaberichtgeving en analyse van de publieke opinie*, in opdracht van Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Veiligheid en Justitie, p. 14.

²¹ J. KLEINNIJENHUIS, W. VAN ATTEVELDT en K. WELBERS, *De herkomst van vertrouwen in de rechtsstaat 1993 – 2012 onderzocht via tekstmining van de mediaberichtgeving en analyse van de publieke opinie*, in opdracht van Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC), Ministerie van Veiligheid en Justitie, p. 22.

Media hebben maatschappelijk gezien een grote invloed, maar moeten daarnaast ook stevig met elkaar concurreren. Berichtgeving moet dan ook nieuwswaardig zijn, wil het gepubliceerd worden²². Vele media zetten daarom niet in op grondige, goed onderbouwde en gestructureerde analyses van het rechtssysteem. Deze vergen veel kennis en tijd van redacties, de beginselen van de rechtsstaat zijn moeilijk uit te leggen aan een breed publiek en over een verwaarloosd gerechtelijk apparaat dat nog verrassend goed werkt dankzij de dagelijkse inzet van velen wordt structureel weinig tot niet bericht wegens niet interessant.

Media blijven daarom vaak bij de fenomenologie en focussen graag op mediagenieke personen, op faits divers, op zij die, in positieve of negatieve zin, het hoofd boven het maaiveld steken. Het rechtssysteem is een dankbare vijver voor gelegenheidsnieuws, dat bovendien op het eerste zicht voor de niet goed geïnformeerde lezer of kijker kafkaïens of surrealistisch kan overkomen. Er wordt vaak uitgegaan van socio-ethische invalshoeken die het op een bepaald ogenblik goed doen bij “de mensen” waarbij het individu dat bestraffing, wraak, vergelding of schadevergoeding eist als evident beeld wordt opgevoerd²³. Een nieuw incident wordt vaak gemakshalve gezien als de bevestiging van een niet-functionerend apparaat²⁴.

Voor het strafrecht krijgt in die zin aandacht maar die aandacht blijft bij voorkeur niet beperkt tot het verslag doen van de terechtzitting. Voordat een rechter over de zaak heeft geoordeeld, is een zaak namelijk veel spectaculairder en sensationeler en vaak gaan “onderzoeksjournalisten” op eigen onderzoek uit en beoefenen ze een soort *schaduwstrafrecht* dat niet formeel geregeld is²⁵. Zij drijven hierbij op de golven van veranderende gevoelens, houdingen of mentaliteiten²⁶ en de journalist voelt zich, naar eigen zeggen, niet gebonden door beginselen als “het geheim van het onderzoek” of het “vermoeden van onschuld” die hij strikt formeel-juridisch enkel van toepassing acht op justitiefunctionarissen²⁷. Er wordt ook vaker ingezet op onthullingsjournalistiek waarbij de journalist eigenhandig misdrijven aan het licht brengt of oplossingen aanreikt voor *cold cases*. Ook dat kan de indruk geven van een falend gerechtelijk apparaat dat ondanks hoogopgeleide juristen en een arsenaal aan regels en middelen niet slaagt in wat de journalist schijnbaar op logische wijze en op korte termijn kan klaren. Bovendien is er een duidelijke evolutie merkbaar van (objectief) informeren naar (subjectief) opiniëren. Hierbij staan niet zozeer de feiten dan wel waardeoordelen centraal, die evenwel naar hun aard niet te bewijzen zijn²⁸. Ook het woordgebruik en

²² A.H.J. SAES, *De media en het strafproces. De impact van de media op de behandeling van een strafzaak, de uitspraak en de uiteindelijke straftoemeting nader beschouwd*, Tilburg University, 2013, 66.

²³ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3.

²⁴ LEO NEELS, “Sterjournalistiek”, *Knack*, 10 september 2014.

²⁵ HERMAN FRANKE, *Stigmatisering in strafrecht en pers*, 1990, openaccess.leidenuniv.nl.

<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/72795>

²⁶ HERMAN FRANKE, *Stigmatisering in strafrecht en pers*, 1990, openaccess.leidenuniv.nl.

<https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/72795>

²⁷ P. DELTOUR, “Trial by media, journalism by law”, *Juristenkrant*, 23 september 2020, 12-13.

²⁸ S. DIJKSTRA, “De ‘public watchdog’ aan de ketting ter bescherming van de ‘guarantor of Justice’”, *NJB*, 2020, afl. 40, p. 3074.

de lichaamstaal van de journalist genereren een niet te onderschatten impact op de perceptie van het publiek.

Justitie moet, aldus het EHRM, over de nodige tolerantie en het nodige incasseringsvermogen beschikken ten aanzien van de pers. Hoge bomen vangen veel wind en het afschermen van alle kritiek draagt niet bij aan de rechtsstaat²⁹. Maar af en toe wringt het toch. De beoordeling van een rechterlijk optreden vereist precies de tegenovergestelde benadering van wat zonet werd geschetst. Justitie die omgaat met persoonlijke dossiers behoort te werken ver van de publieke interesse, ze moet structureel werken en uitgaan van basiseerbied voor alle partijen en kan en mag slechts in de eindfase en door middel van een vonnis een oordeel vellen³⁰. Justitie werkt bovendien met een interne juridische kritiek via een ingebouwd en wettelijk verankerd systeem van gewone en buitengewone rechtsmiddelen en een controle door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en het Europees Hof van Justitie. Deze intern juridische kritiek vindt in veel gevallen geen aansluiting bij voormelde maatschappelijke kritiek³¹.

De beroepsethische plicht tot terughoudendheid maakt dat Justitie proactief noch reactief kan communiceren over alle aspecten van een zaak *sub judice*. Die restrictie en de persvrijheid zouden communicerende vaten moeten zijn³². Maar dit is vaak niet het geval en daarom wordt de pers regelmatig verweten dat het niet “bericht maar berecht”, omdat de berichtgeving neerkomt op een soort verdict waarbij mensen publiekelijk terechtstaan nog voor het gerecht zijn werk heeft kunnen doen³³. Een dergelijke *trial by media* houdt het risico in dat men niet meer open staat voor de rechterlijke uitspraak en de legitimiteit van de rechtspleging hierdoor in het gedrang kan komen³⁴. Ook de gelijke behandeling van burgers voor de rechter staat vaak haaks op de emotionele benadering door de media. En zo gebeurt het nogal eens dat het gebrek aan kennis van de maatschappelijke grondslagen van het recht onterecht aangeduid wordt als fouten van Justitie³⁵.

Respect voor elkaars maatschappelijke rol is dus essentieel. De pers moet zijn rol als *public watchdog*³⁶ opnemen en het is zijn plicht om het publiek te informeren over kwesties van publiek belang en daarbij misstanden in de samenleving, ook wat Justitie betreft, aan de kaak te stellen. Justitie moet daarbij een eerlijke kans krijgen op “counterspeech” door evenwichtig en genuanceerd te kunnen berichten, en daarbij

²⁹ S. DIJKSTRA, “De ‘*public watchdog*’ aan de ketting ter bescherming van de ‘*guarantor of Justice*’”, *NJB*, 2020, afl. 40, p. 3073.

³⁰ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 96.

³¹ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 85.

³² S. DIJKSTRA, “De ‘*public watchdog*’ aan de ketting ter bescherming van de ‘*guarantor of Justice*’”, *NJB*, 2020, afl. 40, p. 3074.

³³ P. DELTOUR, “Trial by media, journalism by law”, *Juristenkrant*, 23 september 2020, 12.

³⁴ A.H.J. SAES, *De media en het strafproces. De impact van de media op de behandeling van een strafzaak, de uitspraak en de uiteindelijke straftoemeting nader beschouwd*, Tilburg University, 2013, 67.

³⁵ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 96.

³⁶ Zie EHRM 25 maart 1985, 8734/79 *Barthold / Duitsland*.

niet uit de weg te gaan wat eventueel fout liep. Maar onterechte aanvallen moeten in het belang van de samenleving vermeden worden. Want hoewel pers en Justitie vaak tegenover elkaar staan, moeten zij onder ogen zien dat zij in hetzelfde schuitje zitten. De derde en de vierde macht staan, net zoals de eerste en de tweede macht trouwens, maatschappelijk onder druk³⁷. Onevenwichtige druk en tegendruk ten opzichte van elkaar maakt het schip immobiel of stuurloos. Gepaste druk en tegendruk zal er voor zorgen dat het schip vaart in de goede richting en dit is zonder twijfel een effectievere methode om het vertrouwen in de machten en in elkaar te bevorderen.

4. De “kloof met de burger”

Maar het is uiteraard verkeerd het vertrouwen in Justitie te verengen tot de rol en de invloed van de media. Dit vertrouwen vereist meer dan dat.

Wetenschappelijk onderzoek heeft uitgewezen dat vertrouwen voornamelijk voortkomt uit gepercipieerde rechtvaardigheid. Het vertrouwen in Justitie zal dus hoog zijn wanneer de burger Justitie percipieert als een instelling waarbinnen rechtvaardigheid hoog in het vaandel wordt gedragen en de problemen effectief worden aangepakt. Ook als de burger vaststelt dat zijn persoonlijke overtuigingen gedeeld worden door de actoren die werkzaam zijn binnen Justitie zal het vertrouwen toenemen³⁸.

In België was de Justitiebarometer³⁹ het meetinstrument bij uitstek om het vertrouwen in Justitie na te gaan. De Hoge Raad voor de Justitie (HRJ) zorgde, vanuit zijn streven een meerwaarde te bieden bij de verdere ontwikkeling van Justitie tot een efficiënte en kwaliteitsvolle openbare dienst⁴⁰, voor de uitvoering ervan in 2002, 2007, 2010 en 2014. De budgettaire redenen die sedertdien worden ingeroepen om de barometer niet langer te organiseren wegen mijns inziens niet op tegen het maatschappelijk belang van het regelmatig nagaan van de legitimiteit van instellingen.

De vier uitgevoerde justitiebarometers tonen aan dat het vertrouwen van de burger in Justitie en zijn actoren laag is, zelfs systematisch lager dan het vertrouwen in andere instellingen zoals onderwijs en politie⁴¹.

³⁷ Zie ook S. DIJKSTRA, “De ‘public watchdog’ aan de ketting ter bescherming van de ‘guarantor of Justice’”, *NJB*, 2020, afl. 40, p. 3077.

³⁸ A. VAN DAMME, L. PAUWELS, S. PLEYSIER, M. VAN DE VELDE, “Beelden van vertrouwen: het vertrouwen in politie en justitie in perspectief geplaatst”, *De orde van de dag*, aflevering 52, december 2010, p. 10.

³⁹ De Justitiebarometer ontstond in 2000 toen de Programmatorische Overheidsdienst Wetenschapsbeleid (POD Wetenschapsbeleid) besliste een onderzoek te financieren met als doel een meetinstrument te ontwikkelen dat in de toekomst herhaaldelijk naar de houding van de burger zou kunnen peilen.

⁴⁰ SISCOT, J-M & VERVAEKE G., “De Hoge raad voor de Justitie: Toegevoegde waarde?”, in A. HONDEGHEM, D. VAN DAELE, J. MAESSCHALCK & B. BROUCKER. *Een decennium justitiële hervormingen in België*, Leuven, VANDEN BROELE, 2010, 97-113.

⁴¹ Zie ook <https://www.statistiekvlaanderen.be/nl/vertrouwen-in-instellingen> waaruit tevens blijkt dat in Vlaanderen het vertrouwen in Justitie in de periode 2008-2018 is toegenomen en dit vertrouwen groter is bij hoger geschoolden dan bij lager geschoolden; https://indicators.be/nl/i/G16_INS/Vertrouwen_in_instellingen. *In 2018 had 37 procent van de bevolking van 15 jaar en ouder in België vertrouwen in het rechtssysteem, het parlement, de politieke partijen en de politici. Om de duurzame-ontwikkelingsdoelstelling tegen 2030 te realiseren, moet dat cijfer stijgen.*

Dit is evenwel niet alleen zo in België maar wordt wereldwijd wel vaker vastgesteld⁴².

Als reden voor dit verminderd vertrouwen wordt de vaak aangeklaagde “kloof tussen de burger en Justitie” naar voor geschoven, met andere woorden de discrepantie tussen de verwachtingen die de burger heeft over Justitie en het functioneren van Justitie. Burger en Justitie denken en voelen dus heel verschillend. Die onvrede is niet nieuw en misschien is ze wel eigen aan de taak van Justitie. Degene die gelijk krijgt vindt dit vaak de evidentie zelf, degene die ongelijk krijgt voelt zich tekort gedaan.

Maar het kan ook met iets anders te maken hebben. Net zoals de ons omringende landen scoort België hoog op de *Rule of Law-index*. Dit houdt in dat er naar formele maatstaven een degelijke rechtsstaat bestaat, die voorziet in tal van rechten en regels, institutioneel goed ineen zit en waaraan professionelen, magistraten, advocaten, deurwaarders, medewerkers, wij allen dus, hard, integer en met grote betrokkenheid vorm geven. Maar wij bouwen, mede door onze opleiding, heel sterk aan de bovenstroom terwijl in de leefwereld van de burger een onderstroom blijkt te bestaan die wij niet of onvoldoende bereiken. En in die onderstroom liggen wantrouwen en negatieve emoties die de rechtsvrede bedreigen⁴³.

Structureel situeert die onvrede zich op twee niveaus.

Op microniveau blijven partijen na afloop van een concreet geding soms onbevredigd achter. Dit kan verscheidene redenen hebben. Misschien worden de problemen van mensen te veel gejuridiseerd via het zogenaamd “tornooimodel” waarbij burens, familie, kennissen noodgedwongen elkaar bestoken met *claims*, beschuldigingen en verweer. Procesvoering als vorm van geciviliseerd geweld dus,⁴⁴ wat zelden de juiste weg is naar aanvaarding, erkenning en verzoening⁴⁵. Bij juridisering van het conflict staan bovendien vaak de advocaten en niet de partijen tegenover elkaar en krijgen de partijen zelf, mede door het vaak ingewikkeld vakjargon, het gebrek aan kennis over omgangsvormen en protocol en de juridische eisen die aan het procesverloop en het vonnis worden gesteld, het gevoel dat zij niet echt bij de zaak betrokken zijn. Zij klagen, met andere woorden, over de passieve rol die hen wordt toebedeeld in een weinig toegankelijke omgeving⁴⁶.

De onvrede kan ook het gevolg zijn van het feit dat een vonnis het geschil wel juridisch

⁴² E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 925.

⁴³ D. ALLEWIJN, “Naar een vreedstichtende advocatuur”, in AKKERMANS, DE GROOT en MARSEILLE (eds) *Het probleemoplossend vermogen van het rechtssysteem*, Lustrumconferentie van het Netherlands Institute for Law and Governance, Amsterdam, november 2019, p. 58-60.

⁴⁴ M. STORME en M. CAPPELLETTI, *Rechtspraak in opspraak*, Deventer, Kluwer, 1980, 87.

⁴⁵ D. ALLEWIJN, “Naar een vreedstichtende advocatuur”, in AKKERMANS, DE GROOT en MARSEILLE (eds) *Het probleemoplossend vermogen van het rechtssysteem*, Lustrumconferentie van het Netherlands Institute for Law and Governance, Amsterdam, november 2019, p. 62 met verwijzing naar het verslag van Hague Institute for Innovative justice (HiIL).

⁴⁶ CHRISTINE DEKKERS, *Openingsrede voor het hof van beroep te Antwerpen*, 1 september 2005, p. 3.

beslecht maar het geen concrete oplossing biedt aan het probleem dat zich aandienende. Een conflict is niet hetzelfde als een geschil. Het één kan oorzaak of gevolg zijn van het ander. Als mensen in conflict leven kan hieruit een geschil ontstaan. Hierbij is het conflict dus onderhuids aanwezig bij het voeren van het geschil. Indien mensen een geschil hebben kan hieruit ook een conflict ontstaan. Hierbij is het conflict niet reeds onderhuids aanwezig als oorzaak van het geschil maar is het een gevolg van het geschil. De taak van de rechter is steeds het geschil dat hem is voorgelegd te beslechten en idealiter geeft hij hieraan een oplossing die het geschil doet verdwijnen. In strikt juridische zin dient hij zich echter niet bezig te houden met de oplossing van het conflict omdat hij hier niet door gevat is⁴⁷. Maar het verder kunnen blijven woekeren van dit conflict maakt wel dat de rechterlijke uitspraak weinig effectief is en dit zomin voor de partijen als voor de samenleving⁴⁸.

Op macro-niveau oordelen burgers, al dan niet gefundeerd, op basis van hun perceptie over het slecht functioneren van Justitie in het algemeen. En we kennen ze allemaal. Het is een perceptie van rechtsongelijkheid, laksheid in straftoemeting, gebrek aan transparantie, te lange doorlooptijden, de ingewikkelde taal.⁴⁹ Justitie is een loterij want je weet misschien wel hoeveel je zaak kost maar niet wat het je oplevert, Justitie is de trein der traagheid, Justitie is wereldvreemd, een gesloten wereld die zich boven de mensen plaatst en voor de burger onbegrijpelijk is, Justitie is een flaterende wereld want belangrijke zaken ontglippen aan een berechting door ze te laten verjaren of door fouten te maken bij de bewijsvoering, een dader heeft meer rechten dan het slachtoffer enzovoort⁵⁰.

Vaak worden sociologische redenen aangevoerd om dit toegenomen ongenoegen te verklaren. De huidige tijdsgeest werkt wantrouwen in de hand. Burgers zijn mondiger en kritischer en verlenen niet meer zo vanzelfsprekend als vroeger het geval was legitimiteit aan gezagsdragers in het algemeen. Justitie en de rechter in het bijzonder moet in die zin zijn gezag en zijn legitimiteit verdienen. Onafhankelijkheid en onpartijdigheid, een opleiding op hoog niveau en een strikte deontologie verschaffen schijnbaar onvoldoende basis voor de legitimatie van het oordeel van de rechter. Ook andere tendensen zouden in die zin kunnen geïnterpreteerd worden : de toename van het aantal wrakingsverzoeken van rechters, ook ten aanzien van magistraten van ons Hof, de toegenomen publiekelijke kritiek op de rechtvaardigheid of de juistheid van het rechterlijk optreden, het niet naleven van vonnissen in civiele zaken en het niet betalen van penale boetes⁵¹.

⁴⁷ H. GROTELAAR, *Interacting with procedural justice*, Utrecht, 2018.

⁴⁸ www.rechtspraak.nl jaarplan van de Rechtspraak 2020, p. 16: "Rechtspraak moet maatschappelijk effectief zijn wat wil zeggen dat de rechter niet alleen juridische knopen moet doorhakken, maar ook, daar waar dat kan en gepast is, moet bijdragen aan het oplossen van problemen van rechtzoekenden en samenleving."

⁴⁹ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, "De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?", *R.W.* 2017-18, 926.

⁵⁰ R. DE CORTE, "Perceptie van de werking van het gerecht en Media", *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 87.

⁵¹ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, "De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?", *R.W.* 2017-18, 925.

Het vertrouwen in Justitie is in die zin een sociaal/sociologisch, maar geen juridisch fenomeen⁵². En vertrouwen blijkt hierbij geen synoniem voor vertrouwdheid. Met andere woorden de opinie van burgers die concrete ervaringen hebben met Justitie verschilt relatief weinig van die van andere burgers. Hoewel de taak van Justitie bijzonder is, en contacten met Justitie in veel gevallen ingrijpende gebeurtenissen zijn, blijkt de opinie van mensen over en het vertrouwen in Justitie niet enkel te worden beïnvloed door factoren die rechtstreeks in verband staan met Justitie. Zo zou het effect van vertrouwen in andere mensen in het algemeen en de tevredenheid met het eigen leven significant zijn. Dit houdt in dat mensen die tevreden zijn met hun eigen leven en andere mensen vertrouwen ook meer vertrouwen blijken te hebben in het rechtssysteem. Dit wordt bevestigd door wetenschappelijke observaties over “een zich onbehaaglijk voelende burger” wiens onbehagen vervolgens wordt geprojecteerd op allerlei instituties. Eigen ervaringen met het systeem of communicatie vanuit Justitie over de manier waarop men werkt zullen om die reden vrij weinig effect hebben op de hoogte van het vertrouwen. Ook de wetenschappelijke analyse dat het vertrouwen in het rechtssysteem sterk samenhangt met het vertrouwen in andere instellingen suggereert dat het weinig zin heeft zich blind te staren op Justitie-specifieke factoren om het algemene vertrouwen of wantrouwen in Justitie te verklaren⁵³.

Op macro niveau dient het vertrouwen in Justitie dus multidimensioneel benaderd te worden. Metingen en analyses moeten ook maatschappelijke evoluties integreren in hun verklaringsmodellen, maar net daardoor wordt een peiling van een algemene houding tegenover Justitie bijzonder moeilijk gezien het een (te) uitgebreid meetinstrument vereist⁵⁴. De rapportage van publieke opiniestudies wekt ook vaak de indruk dat dé mening van dé burger wordt weergegeven, maar de vraag stelt zich of dié mening en dié burger wel bestaat en of de werkelijkheid niet complexer en dus genuanceerder moet benaderd worden⁵⁵.

Ondanks die algemene kritiek is er toch de vaststelling dat de behoefte aan bindende normatieve besluitvorming onveranderd groot blijft. Globalisering gaat gepaard met een toename aan levenskansen, maar voor velen ook met het gevoel zichzelf te verliezen. Ook de groeiende verdeeldheid in de maatschappij en de structurele verandering van de politiek en de publieke opinie leiden tot een groot gevoel van diepgaande onzekerheid⁵⁶. Burgers doen daarom beroep op de rechter voor de meest

⁵² R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 97.

⁵³ S. VAN DE WALLE, “Vertrouwen en vertrouwdheid: Waar komen vertrouwen en wantrouwen in justitie vandaan?”, *De Orde van de Dag: Criminaliteit en Samenleving*, 2010, 52, p. 21-6; R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 97.

⁵⁴ S. VAN DE WALLE, “Vertrouwen en vertrouwdheid: Waar komen vertrouwen en wantrouwen in justitie vandaan?”, *De Orde van de Dag: Criminaliteit en Samenleving*, 2010, 52, p. 21-6; R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 97.

⁵⁵ A. VAN DAMME, L. PAUWELS, S. PLEYSIER, M. VAN DE VELDE, “Beelden van vertrouwen: het vertrouwen in politie en justitie in perspectief geplaatst”, *De orde van de dag*, aflevering 52, december 2010, p. 18. Zie ook CHRISTINE DEKKERS, *Openingsrede voor het hof van beroep te Antwerpen*, 1 september 2005, p. 6.

⁵⁶ D. SCHREIBER, *Thuis, De zoektocht naar de plek waar we willen leven*, Ambo/Anthos Amsterdam, 2018, p. 13-14.

uiteenlopende en vaak futiele conflicten, wat mede in de hand wordt gewerkt door een grotere mobiliteit en welvarendheid alsook door de juridisering van de samenleving met een toenemend wetten- en sanctiearsenaal. Wetgeving wordt daarbij gezien als een instrument van sturing en beleid, als een middel om maatschappelijke veranderingen op sociaal, economisch en cultureel vlak te bewerkstelligen⁵⁷. Maar een overmatige complexiteit van wetgevende normen, ingegeven door een poging om tegemoet te komen aan alle mogelijke belangen in de maatschappij, leidt ook tot een democratisch deficit⁵⁸. Of is er misschien ook de oorzaak van. Uit onderzoek blijkt immers dat in moderne maatschappijen, waar alle traditionele externe autoriteiten aan gezag inboeten, de juridisering van de maatschappij omgekeerd evenredig toeneemt⁵⁹. Dit leidt tot een op het eerste zicht eigenaardige vaststelling: Waar traditionele autoriteiten gewantrouwd worden, worden maatschappelijke verhoudingen meer wettelijk geregeld. Maar die verhoogde juridisering leidt dan weer tot een toenemend appèl op diezelfde autoriteit die gewantrouwd wordt. Te detaillistische normen en een gebrek aan vlotte leesbaarheid zijn daarbij een handicap, en dan vooral voor de zwakkere partijen in de maatschappij⁶⁰. Het appèl op de rechter blijft dus bestaan en is ook nodig omdat de rechter ter wille van een adequate rechtsbescherming van vooral de burger, fungeert als een contragewicht tegenover een bureaucratische machinerie en een gejuridiseerde samenleving⁶¹.

5. De kloof overbruggen

Als de “kloof tussen burger en Justitie” de reden blijkt te zijn voor een verminderd vertrouwen en dus een verminderde legitimiteit van Justitie, ligt het voor de hand dat het dichten van die kloof cruciaal is. Uit bezorgdheid dat een persisterende discrepantie tussen de verwachtingen van de burgers en het functioneren van Justitie zou leiden tot een (verdere) aantasting van de legitimiteit hebben de laatste jaren ingrijpende hervormingen op het niveau van het gerecht als professionele organisatie (meso-niveau) en op het niveau van de rechterlijke organisatie als geheel (macro-niveau), het justitieel landschap gekleurd⁶².

De toekomst zal uitwijzen of het realiseren van deze hervormingen, waaronder het autonoom beheer en het uitbouwen van een laagdrempelige, nabije en betaalbare

⁵⁷ M. ADAMS, “De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen”, *R.W.* 2009, 1505.

⁵⁸ I. VEROUGSTRAETE, “Cassatie: vereenvoudiging, gezag en democratie. Synthese van de verslagen opgesteld ter gelegenheid van ’s Hofs 175^e verjaardag”, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 207.

⁵⁹ A.J. KWAK, “Rechterlijk gezag in het geding; over het marktplein, de ivoren toren en het glazen huis”, *Justitiële verkenningen*, 2003, 40.

⁶⁰ I. VEROUGSTRAETE, “Cassatie: vereenvoudiging, gezag en democratie. Synthese van de verslagen opgesteld ter gelegenheid van ’s Hofs 175^e verjaardag”, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 216.

⁶¹ M. ADAMS, “De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen”, *R.W.* 2009, 1505.

⁶² E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 928.

justitie⁶³, dan wel een straffe, snelle en menselijke justitie⁶⁴ deze kloof met de samenleving zal dichten of minstens kleiner maken.

Maar de vraag die zich nu al stelt is of het de ambitie moet zijn de kloof volledig te dichten? In de verhouding tussen de rechterlijke macht en de samenleving zit immers per definitie een zekere spanning. Lange tijd werd algemeen aanvaard dat rechters vanuit een teruggetrokken positie hun werk deden. Het eventuele bestaan van een kloof tussen rechter en samenleving werd niet geproblematiseerd. Integendeel, er bestond een zekere consensus dat die afstand juist de kwaliteit van het rechterlijk oordeel ten goede kwam⁶⁵.

Zoals A.J. Kwak het uitdrukt in een metafoor⁶⁶ krijg je daarbij het beeld van de rechter die zetelt in een ivoren toren aan de rand van het marktplein en als speciaal daartoe aangestelde professional de conflicten die op het marktplein ontstaan oplost. Hij heeft een beschermde positie omdat door zijn tussenkomst weer gemeenschap mogelijk wordt waar vroeger conflict heerste en hij zetelt doelbewust in die ivoren toren om een onafhankelijke oordeelsvorming mogelijk te maken. Die onafhankelijkheid is samen met het publieke engagement, een onkreukbare houding en een gecultiveerde oordeelsvermogen bron van gezag wat ‘onderscheidend’ werkt ten opzichte van de mensen op het marktplein.

Maar tegelijk ligt elitarisme op de loer. Het marktplein is voortdurend in ontwikkeling en de mensen willen steeds meer grip krijgen op hun omgeving. Zij vinden het gezag van die bevoorrechte professional in zijn ivoren toren minder vanzelfsprekend en er ontstaat zowaar een legitimiteitsprobleem als de burgers zich vervreemd voelen van wat zich daar afspeelt in die toren. Ze kunnen immers het gevoel krijgen dat ze onderworpen worden aan een niet zelf gekozen, ‘externe’ autoriteit. En zo wordt de “rechtspraak in de ivoren toren” niet langer aangevoeld als een deugd maar wordt het een verwijt.

Moderne burgers eisen dat de ivoren toren wordt vervangen door een glazen huis. De rechter moet de democratisch tot stand gekomen wetten weliswaar consequent en objectief maar vooral transparant toepassen. En de pragmatisch ingestelde rechterlijke professional zal zich daarbij misschien geroepen voelen zelfs het glazen huis te verlaten om meer flexibele en creatieve oplossingen te vinden. De afstand is weg, de kloof gedicht. Maar nu staat hij midden op het marktplein, nauwelijks beschermd. En vaker dan voorheen zal de rechter zich moeten verweren tegen aanklachten dat hij niet onafhankelijk is of zijn oordeel ineffectief is.

⁶³ Zie het “court of the future” van Minister van Justitie KOEN GEENS, <https://www.koengeens.be/policy/court-of-the-future>.

⁶⁴ <https://www.vincentvq.be>.

⁶⁵ J.F. NIJBOER, “Gerechtelijke dwalingen en de rol van deskundigen”, *Justitiële verkenningen*, 2003, p. 5.

⁶⁶ Voor de uitgebreidere versie zie A.J. KWAK, “Rechterlijk gezag in het geding; over het marktplein, de ivoren toren en het glazen huis”, *Justitiële verkenningen*, 2003, 34-37.

Het marktplein, de ivoren toren, het glazen huis en het beeld van de rechter dat erbij hoort zijn uiteraard abstracties. Maar ze tonen wel aan dat de legitimiteit van het rechterlijk gezag in de moderne samenleving nooit vanzelfsprekend zal zijn. Elke rechterlijke deugd kan in een ondeugd omslaan. Onafhankelijkheid wordt zo afstandelijkheid, technisch-juridisch consciëntieus leidt soms tot formalisme en bijziendheid, pragmatisme leidt tot gebrek aan rechtszekerheid. Het lijkt dus onvermijdelijk dat in een moderne maatschappij, net als ieder ander gezag, het rechterlijk gezag ter discussie staat⁶⁷.

Maar laat dit ons er niet van weerhouden na te gaan hoe wij de kloof dan toch minstens kunnen verkleinen en een brug over de kloof vorm kunnen geven.

Onze samenleving laat zich kenmerken door een hoge graad van opleiding en scholing en burgers wordt geleerd om kritisch te zijn. Ze zijn ook meer op zichzelf gericht en streven vaker persoonlijke, individuele doelen na⁶⁸, zonder veel aandacht voor collectieve belangen en voor publieke instellingen waarvan zij voor het overige wel een grote output verwachten.

Eisen van snelheid, efficiëntie en effectiviteit die vroeger vooral gehanteerd werden ten aanzien van private bedrijven worden daarom in toenemende mate ook op publieke dienstverlenende instellingen getransponeerd. De introductie van begrippen als “Kwaliteitszorg” en “Klantgerichtheid” tonen aan dat het perspectief van de burger daarbij uitdrukkelijk aandacht moet krijgen en dat hiermee rekening moet worden gehouden. Een in die zin “responsieve overheid” kan via betere dienstverlening voor de burger de legitimiteit van de instelling bevorderen⁶⁹.

Ook de rechterlijke macht en de rechterlijke organisatie worden op die manier onderhevig aan normen die de burger op heden hanteert om het functioneren van organisaties en hun producten te evalueren. De burger verwacht van Justitie snelheid in de beslissingen, transparantie in de communicatie, sterke klantgerichtheid, inspraak en een grote beschikbaarheid⁷⁰.

Voormelde kernwaarden die centraal staan in het “New Public Management” botsen echter met het rechtssysteem dat niet werd ontworpen met als doel op een dergelijke wijze te functioneren. Het werd immers ontwikkeld als laatste redmiddel in een conflict nadat alle andere middelen werden uitgeput⁷¹.

⁶⁷ A.J. KWAK, “Rechterlijk gezag in het geding; over het marktplein, de ivoren toren en het glazen huis”, *Justitiële verkenningen*, 2003, 45.

⁶⁸ J. COLAES, H. LAMON, *Respectvol procederen*, Antwerpen Intersentia, 2013, 10.

⁶⁹ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 927.

⁷⁰ E. JASPAERT, S. MATKOSKI en G. VERVAEKE, “Procedurele rechtvaardigheid en congruentie: tijdelijke buffer tegen verdere verzuring”, in F. FLEERACKERS en R. VAN RANSBEECK (eds), *Recht en Vrede: over juridische conflictregeling*, Brussel, De Boeck en Larcier, 2009, 5-14.

⁷¹ M. VAES, G. VERVAEKE, R. MORTIER, D. VAN DAELE en D. BARELDS, “Naar een evaluatie van de selectie van magistraten”, *R.W.*, 13 december 2014, 564.

Bovendien botsen die kernwaarden met een aantal klassiek-rechtstatelijke waarden waarvan de aanhangers met argwaan de modernisering van Justitie tegemoet zien uit vrees dat ze de grondwettelijke uitgangspunten van de rechterlijke organisatie zullen ondermijnen. Een doorgedreven responsieve houding van Justitie zou er immers kunnen toe leiden dat men de kerntaak van Justitie uit het oog verliest. Die kerntaak is immers nog steeds het oplossen van geschillen door bindende beslissingen die in onafhankelijkheid worden genomen⁷².

Toch is het van belang even stil te staan bij het begrip *integrale kwaliteitszorg*, omdat het kan helpen de legitimiteit van Justitie als “responsieve overheid” te bevorderen. Zorg voor kwaliteit wordt immers door juristen vaak ten onrechte verengd tot een louter technische kwaliteit die intern wordt beoordeeld. Maar louter interne technische kritiek volstaat niet meer. Er is immers ook een functionele kwaliteit die betrekking heeft op “de wijze waarop” en “de meerwaarde van” het geleverde werk. Justitie kan niet ontsnappen aan externe maatschappelijke kritiek over de mate waarin hierbij wordt tegemoet gekomen aan de verwachtingen van de samenleving⁷³. Daarom zijn klantvriendelijkheid en transparantie, als kernbegrippen van kwaliteitszorg, ook voor Justitie aandacht waard.

5.1. Klantvriendelijkheid

Klantvriendelijkheid houdt een dienstverlenend aspect in. Maar dit dienstverlenend aspect met betrekking tot Justitie roept meteen een aantal vragen op. Rechtspraak is immers het product van een staatsmacht en omvat dus meer dan publieke dienstverlening. En als Justitie klantvriendelijk moet zijn, wie is dan in de diverse rechtsgebieden de klant van de rechter? De rechtszoekende of de rechtsstaat? Wat kan de rechter voor deze klant dan aan ‘vriendelijkheid’ betekenen, welke vormen van ‘klantonvriendelijkheid’ kunnen worden onderkend? En is het overigens niet de vraag of bepaalde vormen van ‘onvriendelijkheid’ niet onvermijdelijk zijn⁷⁴?

Klantvriendelijkheid heeft te maken met de wijze waarop een instelling functioneert. Voor de rechterlijke macht vormt het recht het instrument en de leidraad voor zijn functioneren. Het recht heeft echter maatschappelijk gezien een duidelijke evolutie doorgemaakt gaande van repressief recht over autonoom recht naar responsief recht⁷⁵.

Waar het repressief recht, waarbij het recht en de rechtspraak door de machthebbers werden ingezet om gezag af te dwingen, vooral het wantrouwen in de hand werkte,

⁷² E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 929.

⁷³ R. DE CORTE, “De eerste 175 jaar van het Hof van Cassatie”, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 142.

⁷⁴ N.J.H. HULS, P.A.M. MEVIS en N. VISSCHER, “De kloof tussen rechtspraak en samenleving: hoe klantvriendelijk is de rechter?”, *Justitiële verkenningen*, 2003, p. 11.

⁷⁵ Zie P. NONET en P. SELZNICK, *Law and society in Transition: Toward Responsive Law*, New Brunswick, Transaction Publishers, 2001.

staat bij het autonoom recht het toepassen van de juiste regels en het juist toepassen van de regels, dus de formele rechtvaardigheid, centraal. Die formele rechtvaardigheid staat dan garant voor een juridisch correcte en neutrale beslissing.

Het besef evenwel dat het recht en de rechtspraak door een doorgedreven aandacht voor regels, geïsoleerd geraken van de sociale werkelijkheid vormt de drijfveer voor het responsief recht. Responsieve rechtspraak is dus maatschappelijk georiënteerd en streeft eerder dan formele rechtvaardigheid materiële rechtvaardigheid na.

Maar responsiviteit blijft een vaag begrip en het blijft ook onduidelijk op wiens behoeften en belangen de rechtspraak moet reageren. Responsieve rechtspraak kan worden gedefinieerd als rechtspraak die rekening houdt met de veranderende samenleving, maar ook als rechtspraak die een oplossing biedt voor het conflict dat achter het geschil schuilt. Met andere woorden in de ene vorm ligt de focus op de samenleving, in de andere vorm ligt de focus op het individueel geding⁷⁶. Maar in beide gevallen wordt van de rechtspraak verwacht dat ze maatschappelijk effectief is. De beslissing van de rechter moet “toegevoegde waarde” hebben⁷⁷.

De individuele rechter moet idealiter rekening houden met dit meervoudig perspectief en hiertussen een evenwicht vinden. Als lid van de rechterlijke macht moet hij uiteraard oog hebben voor het geding en de juiste toepassing van de wet, maar hij moet er zich tevens van bewust zijn dat deze louter klassiek-rechtsstatelijke invulling niet meer voldoet aan de hedendaagse behoeften en verwachtingen. Rechterlijke beslissingen die geen blijk geven van wat er leeft in de maatschappij of leeft bij de partijen in het geding, dreigen in te boeten aan legitimiteit. De concrete feiten die partijen verdelen of die aanleiding geven tot vervolging staan dus centraal. Van de rechter wordt verwacht dat hij een einde maakt aan de onzekerheid in de (rechts)betrekking tussen partijen en via een bindende beslissing een einde maakt aan het geschil. Het is in die visie de verantwoordelijkheid van de rechtspraak om naast de beslechting van het juridisch geschil ook aan het echte conflict of probleem een oplossing te geven zodat partijen verder kunnen met elkaar of met hun leven. De procesgang en het vonnis moeten door de rechtszoekende als betekenisvol, positief en behulpzaam worden ervaren⁷⁸. De rechter dient hierbij dus dubbel “rechtvaardig” te zijn : *vaardig in het recht* door het toepassen van het recht op deskundige wijze zodat een *rechtvaardig* oordeel tot stand komt dat aanvaard wordt door de partijen⁷⁹.

⁷⁶ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE EN R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 930.

⁷⁷ L. COENRAAD, “Handvatten voor de maatschappelijk effectieve familierechter”, in AKKERMANS, DE GROOT EN MARSEILLE (eds), *Het probleemoplossend vermogen van het rechtssysteem*, Lustrumconferentie van het Netherlands Institute for Law and Governance, Amsterdam, november 2019, p. 83 met verwijzing naar het standpunt van de *Raad voor de Rechtspraak*.

⁷⁸ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE EN R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 932.

⁷⁹ H. GROTELAAR, *Interacting with procedural justice in courts*, Utrecht, 2018.

Het proces moet bovendien eerlijk zijn, niet enkel voor de in het geding betrokken partijen, maar ook omwille van de geloofwaardigheid van Justitie zelf.

Wat een eerlijk proces is wordt door ons, juristen, ingevuld aan de hand van de juridische waarborgen waarmee een fair trial is omkleed, zoals bedoeld in artikel 6 EVRM. Voor de burger betekent dit vaak iets helemaal anders. Het gaat voor hem vooral om de subjectieve perceptie van ervaren procedurele rechtvaardigheid, over de manier waarop men zich behandeld voelt en over de vraag of de gevolgde procedure niet zozeer als juridisch correct maar wel als eerlijk wordt ervaren. Burgers focussen dus met andere woorden eerder op de kenmerken en de beleving van de procedure die tot de beslissing heeft geleid terwijl de magistraat en de advocaat meer de nadruk leggen op de rechtvaardigheid van de beslissing zelf⁸⁰. Het is van belang om zich hiervan bewust te zijn en het onderscheid te onderkennen tussen wat er in een bepaalde situatie objectief gebeurt en wat door de partij wordt waargenomen. Indien de rechter op zitting formeel aan elk van de partijen het woord verleent, heeft dit dan ook tot gevolg dat de partij vindt dat hij zijn mening kon geven en dat de rechter hier daadwerkelijk naar heeft geluisterd⁸¹?

Een eerlijke correcte behandeling krijgen is belangrijk omdat het een grote impact heeft op het gedrag van mensen. De partij, die aan den lijve het spanningsveld kan aanvoelen tussen zijn waarheid en de juridische waarheid, tussen 'gelijk hebben en gelijk krijgen', moet minstens betrokkenheid kunnen voelen en begrijpen waarover het gaat⁸². Als men zich rechtvaardig behandeld voelt leidt dit tot grotere tevredenheid en tot betere acceptatie van beslissingen⁸³ zelfs als die negatief uitvallen. Ervaren rechtvaardigheid reikt daarmee verder dan die ene procedure tussen partijen en beïnvloedt ook het algemeen oordeel over het rechtssysteem en de acceptatie van autoriteit in het algemeen⁸⁴.

De rechter moet dus, wil de rechtspraak effectief zijn, betrokkenheid tonen zonder te vervallen in de rol van bemiddelaar. Hij is de beslisser, staat uiteindelijk boven de partijen en mag ook van die partijen iets verwachten. Het proces moet immers een evenwichtige confrontatie tussen belangen zijn en wordt maar eerlijk, niet ten aanzien van één partij maar ten aanzien van alle partijen, als de onderscheiden belangen tot hun recht komen⁸⁵.

⁸⁰ E. MICHAUX en G. VERVAEKE, "Professionals en ketenpartners aan het woord", *NJW*, 1 februari 2017, 53-54.

⁸¹ HILKE GROTELAAR, *Interacting with procedural justice in courts*, Universiteit Utrecht, 2018.

⁸² H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, p. 156.

⁸³ S. GOEMAERE, *Procedurele rechtvaardigheid: Zo rechtvaardig dat het vervelend wordt... Wie heeft oog voor de negatieve kanten van procedurele rechtvaardigheid?*, Masterproef UGent, 2009-2010, p. 7.

⁸⁴ L. LIEVERSE, "Advocaten kunnen en moeten bijdragen aan ervaren rechtvaardigheid", *NJB*, 1 maart 2021, 653.

⁸⁵ JEAN BARON DU JARDIN, "Artikel 6 EVRM. Het recht op een eerlijk proces. In hoeverre moet het proces eerlijk zijn?", in *Vigilantibus ius scriptum Feestbundel voor HUGO VANDENBERGHE*, Die Keure, 2007, p. 130. Emeritus procureur generaal BARON DU JARDIN formuleerde het als volgt: *Een klantvriendelijke justitie is ontegensprekelijk een aspect van het eerlijk proces. Iedere rechtzoekende heeft gelijke rechten op een persoonlijk en concreet antwoord op zijn vraag en zijn behoefte naar justitie. Maar iedere rechtzoekende heeft ook – en dit mag niet worden onderschat – verplichtingen ten opzichte van Justitie. Schijnbaar tegenstrijdige belangen moeten op*

De rol van de rechter evolueert dus steeds meer in de richting van een actieve, open, empathische en communicatieve magistraat⁸⁶. Vanuit de absolute vereiste dat de rechtszoekende de rechterlijke beslissing moet kunnen begrijpen en uiteindelijk ook aanvaarden, balanceert de rechter voortdurend tussen de kennis van de algemene regel en de concrete toepassing ervan op een welbepaald individueel geval, tussen het respect voor de abstracte norm enerzijds en de permanent evoluerende maatschappelijke realiteit met al zijn economische en sociale menselijke dimensies anderzijds, tussen het bewaren van de nodige afstand en tegelijk de zorg voor een gepast inlevingsvermogen, voldoende empathie en sociabiliteit, tussen de noodzakelijke plicht tot terughoudendheid en de al even onontbeerlijke nood aan communicatie en duiding⁸⁷.

Deze evolutie in de taak- en rolopvatting van de magistraat bij de regulering van het maatschappelijk leven, samen met de maatschappelijke vragen over legitimiteit en effectiviteit van de magistratuur en de gewijzigde verwachtingen van de burger zorgen ervoor dat de eisen die aan magistraten worden gesteld zeer divers zijn en de magistraat dan ook dient te beschikken over een veelheid aan competenties. Vereist is dus een goede, doorgedreven en verantwoorde selectie van magistraten die idealiter leidt tot optimalisering van hun geschiktheid, wat op zijn beurt kan bijdragen tot het versterken van het vertrouwen van de burger in Justitie⁸⁸.

Van bij het begin van zijn werking heeft de Hoge Raad voor de Justitie, via een proces van continue zelfevaluatie⁸⁹, aandacht besteed aan het optimaliseren van deze selectie als één van de kerntaken van de benoemingscommissies. Aanvankelijk werd gewerkt aan een totaalconcept⁹⁰ met de ambitie een integraal HR management te voeren waarin werving en selectie, personeelsplanning, vorming, competentie management, loopbaanplanning, remuneratie en evaluatie op elkaar

gelijke wijze of evenwijdig kunnen behandeld worden. Door te veel nadruk te leggen op het individuele belang kunnen de rechten van andere partijen of de imperatieven van de justitie geminimaliseerd of ondergewaardeerd worden. De rechtsfiguur van een eerlijk proces veronderstelt dus een configuratie van rechten en verplichtingen in evenwicht met de niet te onderschatten eigen imperatieven van de Justitie voor een behoorlijke rechtsbedeling.

⁸⁶ M. VAES, G. VERVAEKE, R. MORTIER, D. VAN DAELE EN D. BARELDS, "Naar een evaluatie van de selectie van magistraten", *R.W.*, 13 december 2014, 565.

⁸⁷ PATRICK DUINSLAEGER, "Enkele bemerkingen omtrent Justitie", *Openingsrede voor het Hof van Cassatie 2014*, p. 6.

⁸⁸ M. VAES, G. VERVAEKE, R. MORTIER, D. VAN DAELE EN D. BARELDS, "Naar een evaluatie van de selectie van magistraten", *R.W.*, 13 december 2014, 565-566.

⁸⁹ R. MORTIER, "Rechtsdenken zoals het zich uit bij de examens en de benoemingen van de Hoge Raad voor de Justitie", *Advocare*, Larcier, 2015, 17 e.v.

⁹⁰ www.hrvj.be, Overwegingen over de selectie, de loopbaan en de vorming van magistraten document goedgekeurd op de algemene vergadering van 31 mei 2006 van de Hoge Raad voor de Justitie. Hierbij was er niet alleen aandacht voor een "aangepast en pertinent selectieproces van kandidaten wiens profiel beantwoordt aan de noden van de samenleving", maar ook voor de "noodzaak om middelen in te zetten en een beleid te voeren opdat de geselecteerde personen positief zullen evolueren binnen de organisatie"

konden worden afgestemd⁹¹. De wetgever heeft andere keuzes gemaakt⁹² maar de HRJ is de selectie van magistraten altijd blijven beschouwen als een scharnierpunt voor de kwaliteitsbewaking van de rechtsbedeling⁹³ en heeft daarbij voluit ingezet op het voeren van een competentie management. Het selectiesysteem wordt met andere woorden gestuurd door de competenties die maatschappelijk van een magistraat worden verwacht⁹⁴. De focus lag daarbij op het optimaal rekruteren en ontwikkelen van die competenties door niet enkel aandacht te hebben voor de theoretisch juridische kennis, waarvan wordt aangenomen dat die gedurende jaren adequaat werd getoetst door de universiteiten, maar ook voor andere kennis, vaardigheden, waarden en attitudes die weliswaar voor ontwikkeling vatbaar zijn maar die minstens in de kern moeten aanwezig zijn omdat een magistraat ze nodig heeft om zijn taken en verantwoordelijkheden binnen een welbepaalde functie “goed” te kunnen uitoefenen. Voor de hedendaagse magistraat is het op adequate wijze omgaan met het recht en de rechtzoekende immers minstens even belangrijk als de inhoudelijke kennis van het recht. Niet enkel de complexiteit van de samenleving en van het recht dwingen hem daartoe maar ook de talrijke vage, open normen die in ons recht figureren en die telkens opnieuw tot een afweging van belangen en waarden nopen⁹⁵. Belangrijke maatschappelijke vragen komen op het bord van de rechter; vragen waarop de wet niet altijd een antwoord biedt en die de rechter nopen tot een meer open referentiekader⁹⁶.

De selectiemethode, bestaande uit selectieprocedures en selectietechnieken die door de HRJ werd uitgebouwd, kende in de loop der jaren, vanuit een zoektocht naar optimalisering, veel wijzigingen. Vanuit de HRJ, die als organisatie een grote verantwoordelijkheid draagt binnen de samenleving, maar die zich ook bewust is van de plicht zijn eigen werkprocessen kritisch in vraag te stellen, te optimaliseren en hierover verantwoording af te leggen⁹⁷, werd daarom enthousiast gereageerd op wetenschappelijk doctoraal onderzoek⁹⁸ naar de validiteit van de gehanteerde selectiemethode. Centraal daarbij staat de onderzoeksvraag hoe goede magistraten

⁹¹ “Invoeren van Human Resources Management bij de rechterlijke organisatie” zoals opgenomen in het meerjarenplan 2008-2012 dat werd goedgekeurd op de algemene vergadering van 5 november 2008.

⁹² De bevoegdheid voor de gerechtelijke opleiding, waaronder de initiële opleiding, de permanente opleiding en de loopbaanbegeleiding werd bij wet van 31 januari 2007 overgedragen aan het Instituut voor gerechtelijke opleiding; Het Strategisch personeelsbeleid werd bij wet van 18 februari 2014 overgedragen aan het college van hoven en rechtbanken en het college van het openbaar ministerie; zie ter zake de Blauwdruk voor een verzelfstandig beheer van de hoven en rechtbanken en het openbaar ministerie <https://www.rechtbanken-tribunaux.be/sites/default/files/college/blauwdruknl.pdf>, 18-20.

⁹³ DE GROOTE C., CLEEMPUT G. en VERVAEKE G., “Het mondeling evaluatie-examen: waar blijven de witte raven”, *Ad Rem*, 2011, nr. 6.

⁹⁴ R. MORTIER, “Rechtsdenken zoals het zich uit bij de examens en de benoemingen van de Hoge raad voor de Justitie”, *Advocare*, Larcier, 2015, 17 e.v.

⁹⁵ E. LANCKSWEERT, “De deugdeethiek als inspiratiebron voor de hedendaagse jurist”, *R.W.*, 2020, nr. 12, 443.

⁹⁶ E. DIRIX, “De uitdaging van de Law And...-Bewegingen”, in E. DIRIX en Jura FALCONIS(Eds.), *Interdisciplinariteit in het recht. Law end...-bewegingen in het privaatrecht*, Intersentia, 2018, 2.

⁹⁷ Zie ook DE GROOTE C., CLEEMPUT G. en VERVAEKE G., “Het mondeling evaluatie-examen: waar blijven de witte raven”, *Ad Rem*, 2011, nr. 6.

⁹⁸ Onderzoek door doctoranda E. MICHAUX, KuLeuven.

kunnen worden geselecteerd vanuit de onderliggende vragen wat excellent rechterschap is, hoe dat kan worden vastgesteld en welke selectiemethode dit kan voorspellen. Het onderzoek zit thans in een eindfase en zal na het finaliseren ervan voor de HRJ ongetwijfeld een nuttig instrument zijn om zijn selectietaak te optimaliseren. Op die manier versterkt de HRJ zijn legitimiteit als selectieorgaan en creëert hij op dat vlak ook toegevoegde waarde voor de rechterlijke organisatie⁹⁹.

5.2. Transparantie

Naast “klantvriendelijkheid” wil ik nog even stilstaan bij “transparantie” als tweede kernbegrip waarmee Justitie als “responsieve overheid” zijn legitimiteit kan bevorderen. Wil zij publiek vertrouwen winnen, moet de rechterlijke macht immers doen blijken dat zij voldoet aan de kwaliteitseisen die burgers stellen aan de rechtspraak en kan zij zich dus niet onttrekken aan de vraag naar transparantie¹⁰⁰.

Ook in diverse jaarverslagen van ons Hof valt te lezen dat het besef is gegroeid dat Justitie een openbare dienst is en de instellingen die er deel van uitmaken, zoals het Hof van Cassatie, geen doel op zich zijn, maar er zijn ten dienste van de rechtszoekende en ter bescherming van hun rechten. Het Hof zelf vindt het dan ook niet meer dan normaal dat Justitie ten aanzien van de maatschappij verantwoording aflegt van wat het doet met de beschikbaar gestelde middelen en van hoe ze presteert als openbare dienst¹⁰¹. Magistraten staan midden in de samenleving, geven er mee vorm aan. Ze nemen hun verantwoordelijkheid, en daar hoort nu eenmaal bij dat er ook verantwoording moet worden afgelegd¹⁰².

Maar net zoals “klantvriendelijkheid” roept ook “transparantie van Justitie” meteen een aantal vragen op. Waarover moeten we dan transparant zijn? Wat moeten we dan communiceren om effectief te zijn? Een communicatie die gericht is op het bevorderen van het vertrouwen in de deskundigheid en onpartijdigheid van de magistraten vereist waarschijnlijk een ander type maatregelen dan het verspreiden van informatiefolders¹⁰³.

Uit onderzoek blijkt dat 90% van de dagelijkse activiteit van de meeste organisaties niet geschikt is voor communicatie naar het grote publiek. Behalve in crisissituaties zijn burgers immers niet geïnteresseerd in de details van de technische of institutionele achtergronden van beslissingen van een overheid ook al is die informatie uiterst noodzakelijk voor het goede verloop van de werkzaamheden. De burger lijkt

⁹⁹ R. MORTIER, “Rechtsdenken zoals het zich uit bij de examens en de benoemingen van de Hoge Raad voor de Justitie”, *Advocare*, Larcier, 2015, 17 e.v.

¹⁰⁰ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE EN R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 929.

¹⁰¹ *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2014, p. 12; *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2009, p. 13.

¹⁰² M. ADAMS, “De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen”, *R.W.* 2009, 1507.

¹⁰³ B.C.J. VAN VELTHOVEN, “Over het relatieve belang van een eerlijke procedure: procedurele en distributieve rechtvaardigheid in Nederland”, *Rechtsgeleerd magazijn Themis*, 2011, p. 15.

dus geen overvloed aan informatie te verwachten, maar wel de juiste selectie en in een voor hem verstaanbare vorm. Het gaat er dus om juist die 10% inhoud te vinden die illustratief zijn voor wat men doet en die interessant en begrijpelijk zijn voor het publiek¹⁰⁴.

“Verstaanbare vorm” en “begrijpelijk voor het publiek” verwijzen naar de toegankelijkheid van Justitie. En dat noopt tot twee bedenkingen.

Ten eerste zijn mensen meer en meer gewoon om op informele wijze met elkaar om te gaan. Dit betreft een algemeen maatschappelijk fenomeen dat door internationalisering en digitalisering wordt versterkt. Maar het draagt ook bij tot een conflict tussen vorm en inhoud wat voor een actueel en prangend probleem zorgt binnen de rechtsbedeling. Wanneer teveel belang wordt gehecht aan vorm en te weinig aan inhoud levert een Justitie die zich naar aanvoelen van de burger bezighoudt met punten en komma's, geen meerwaarde op¹⁰⁵. En dan is de vorm niet meer verstaanbaar, noch begrijpelijk voor het publiek. Dit kan uiteraard voor ons Hof, die precies de controle op de naleving van de vormen tot opdracht heeft, een moeilijk punt worden.

Ten tweede houdt een toegankelijke Justitie, naast een correcte bejegening van partijen door de rechter, ook de begrijpelijkheid van gerechtelijke documenten in, de communicatie met de buitenwereld en de informatie over hangende zaken¹⁰⁶.

Dit impliceert dus ook de nood aan klare, begrijpelijke juridische taal. Niet alleen ons Hof stelt in één van de jaarverslagen dat “*Men niet hoeft te hopen op een herstel van het vertrouwen in de Justitie, zolang de rechtstaal voor de rechtszoekende hermetisch en onverstaanbaar blijft*”¹⁰⁷, maar ook de HRJ met het project Kruid¹⁰⁸ en het Groenboek met vijftien voorstellen voor een betere Justitie, uitgegeven in het kader van het festival OP.RECHT.MECHELEN¹⁰⁹ wijzen erop dat nodeloos moeilijk taalgebruik vervreemdend werkt. Het vormt een belemmering in het aanvaarden van de uitspraak van de rechter omdat die dan naar het aanvoelen van de partijen, enkel de ‘juridische waarheid’ vastlegt¹¹⁰.

Begrijpelijke taal impliceert evenwel niet dat we ons verplicht moeten voelen de rechtstaal zelf af te zweren en alles te herleiden tot een pleidooi voor eenvoudig, niet-juridisch taalgebruik. Een massale vereenvoudiging van de rechtstaal zal vooreerst niet in staat zijn de juridische complexiteit te vatten. *Wie het recht zelf wil vulgariseren,*

¹⁰⁴ H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, p. 154-155.

¹⁰⁵ R. DE CORTE, “De eerste 175 jaar van het Hof van Cassatie”, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 154.

¹⁰⁶ R. DE CORTE, “Perceptie van de werking van het gerecht en Media”, *Ius & actores*, Larcier, 2011, nr. 3, p. 102.

¹⁰⁷ *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2004, p. 21.

¹⁰⁸ <https://hrj.be/nl>.

¹⁰⁹ <http://www.dagvanderechtsstaat.be/groenboek>.

¹¹⁰ H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, p. 156.

*dreigt immers geen recht meer over te houden*¹¹¹. Juristentaal is vaktaal, en de specifieke vaktermen hebben een specifieke betekenis die moet gerespecteerd worden in het belang van rechtseenheid, rechtszekerheid, coherentie en voorspelbaarheid. Er zal steeds onverminderd nood blijven bestaan aan onze vertrouwde algemene beginselen, concepten en rechtsfiguren die de vrucht zijn van eeuwen van procesvoering, debat en reflectie¹¹². De rechtstaal heeft dus haar eigen bestaansrecht en bestaansreden. Recht zal daarom voor een deel steeds een wetenschap en een techniek blijven waarvoor een geschikte woordenschat en een aangepast taalgebruik nodig zijn. Het is onvermijdelijk dat het recht daarom ook nooit volledig begrijpelijk en doorzichtig zal zijn voor iedereen¹¹³.

Maar onbegrijpelijk maakt ook onbemind¹¹⁴ en daarom neemt dit alles niet weg dat er moet geijverd worden om het recht haar sociale rol optimaal te laten vervullen. De rechtstaal moet dus tegelijk technisch zijn, maar toch toegankelijk voor een breder publiek. De sleutel tot een groter maatschappelijk draagvlak ligt dan niet in vereenvoudiging van de juridische taal op zich, maar wel in het begrijpelijk vertalen ervan. En dit proces komt naast de juridische handeling. Net zoals dokters die technisch zijn in hun vak bij het opstellen van protocollen en het doen van onderzoeken maar eenvoudig en aangepast in hun uitleg naar de patiënt¹¹⁵, moet de jurist technisch zijn in de technische handelingen, in het procederen, het concluderen, het pleiten, het vonnissen. Maar het mag niet bij dat technische blijven. De technische taal moet omgezet, geduid, toegelicht worden¹¹⁶. Door de rechter waar dat kan en mag, en zeker wat betreft zijn communicatie ter terechtzitting, maar niet alleen door de rechter. Ook buiten de zittingszaal door de balie, de griffie, de rechterlijke orde als organisatie, de persmagistraten, de HRJ en de media. Justitie krijgt vorm door een collectiviteit van mensen. Een menselijke transparante Justitie betreft met andere woorden een gedeelde verantwoordelijkheid.

6. Hof van Cassatie en responsiviteit

Uit wat voorafgaat mag duidelijk zijn dat de rechterlijke macht zich niet kan onttrekken aan de vraag naar transparantie, maar daarbij een evenwicht zal moeten vinden tussen de klassieke grondwettelijke waarborgen die toezien op het reguleren van

¹¹¹ H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, p. 164.

¹¹² E. DIRIX, "De uitdaging van de Law And...-Bewegingen", in E. DIRIX en Jura FALCONIS(Eds.), *Interdisciplinariteit in het recht. Law end...-bewegingen in het privaatrecht*, Intersentia, 2018, 12.

¹¹³ G. VAN HONSTÉ, "Taal, recht en gerecht", Rede voor het hof van beroep te Brussel 1 september 1978, *R.W.* 1978-1979, 401-458 (p. 85).

¹¹⁴ M. FETERIS, "Rechtseenheid en rechtsvorming als gezamenlijke verantwoordelijkheid van de hoogste rechters", *NJB*, 2020, afl. 39, 2995.

¹¹⁵ Artikel 7, §2 Wet van 22 augustus 2002 betreffende de rechten van de patiënt; Zie ook Kamer van volksvertegenwoordigers, *Wetsontwerp betreffende de rechten van de patiënt*, Doc 50-1642/001, p. 20: De wijze van informatieverstrekking moet aangepast zijn aan de individuele patiënt en moet met andere woorden gebeuren in een voor hem duidelijke en begrijpelijke taal. De beroepsbeoefenaar moet dus rekening houden met de individualiteit van de patiënt zoals zijn opleiding en leeftijd.

¹¹⁶ H. LAMON, *De illusie van de juridische waarheid*, Intersentia, 2016, p. 164.

macht in de rechtsstaat en voormelde uitgangspunten over de realisatie van een “optimaal” functionerende rechterlijke organisatie¹¹⁷.

Dit evenwicht impliceert ook dat een responsieve opstelling van Justitie geen afbreuk mag doen aan de stijgende maatschappelijke behoefte aan rechtszekerheid en rechtsgelijkheid. Hoogontwikkelde samenlevingen hebben behoefte aan de stabiele kracht die van rechtspraak uitgaat. Een responsieve houding van Justitie houdt dus ook de zorg in voor stabiliteit, gelijkheid, voorspelbaarheid van rechtspraak¹¹⁸.

En daar ligt uiteraard de grote maatschappelijke waarde van ons Hof.

Ons Hof heeft een belangrijke maatschappelijke taak en diens beslissingen hebben, naast het reële belang voor de procespartijen, vaak ook maatschappelijke impact.

Rechtsregels zijn uit hun aard algemeen en onpersoonlijk. Maar zij betreffen bij hun toepassing het leven, de gedragingen van mensen en de toestand en omstandigheden waarin zij zich bevinden, waarin zij handelen en handelingen ondergaan¹¹⁹. Rechtsregels werken in op de leefsituatie en op de samenleving, die op zijn beurt weer inwerkt op het recht. De zin en de draagwijdte van die rechtsregels kunnen niet worden bepaald zonder rekening te houden met die uitgebreide, complexe en veelvormige werkelijkheid¹²⁰. “*Old language should be filled with modern content, in order to minimize the gap between law and life*”¹²¹. Zowel de rechtsregels zelf als de omgang met het recht zijn medebepalend voor het vertrouwen in de rechtspraak¹²².

Net zoals de feitenrechters moet ook ons Hof balanceren. En naar wat blijkt uit wat eminente collega’s en medewerkers van ons Hof hierover eerder al in tal van wetenschappelijke bijdragen hebben geschreven betreft dit een meervoudige balans die de taak van ons Hof delicaat en moeilijk maakt.

Ik citeer :

Bij het interpreteren van de wet moet het Hof op zoek naar de balans tussen loyaliteit ten opzichte van de wetgever en pragmatisme, coherentie en logica in de rechtspraak¹²³, naar de balans tussen die interpretatie van de wet en het verbod om

¹¹⁷ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 929.

¹¹⁸ E. MICHAUX, G. VERVAEKE, D. VAN DAELE en R. MORTIER, “De goede rechter ten tijde van New Public Management: een verhaal van onverzoenbare verwachtingen?”, *R.W.* 2017-18, 935.

¹¹⁹ Mercuriale van procureur-generaal DUMON bij de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 3 september 1979.

¹²⁰ Mercuriale van procureur-generaal DUMON bij de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 3 september 1979.

¹²¹ A. BARAK, *The Judge in a Democracy*, New Jersey, Princeton University Press, 2006, 3-19.

¹²² President van de *Hoge raad der Nederlanden*, DINEKE DE GROOT bij haar installatie, zie <https://www.hogeraad.nl/over-ons/publicaties/toespraken/rede-dineke-de-groot-installatie-president>.

¹²³ P. DUINSLAAGER, *Enkele bemerkningen omtrent Justitie*, Mercuriale ter gelegenheid van de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie, 1 september 2014, p. 24.

uitspraak te doen bij wege van algemene en als regel geldende beschikking¹²⁴. Maar er is ook de balans tussen het waarborgen van de wet aan de individuele rechtszoekende en de taak van algemeen belang door de bakens uit te zetten voor een eenvormige en voorspelbare toepassing van het recht¹²⁵. Het waarborgen van een eerlijk proces aan de rechtszoekende en het creëren van een objectief normatief kader van de rechtsnorm¹²⁶. Het waken over de eerbiediging van de wettelijk voorgeschreven pleegvormen, en tegelijkertijd het afwijzen van elk excessief formalisme en het ermee gepaard gaande misbruik van recht¹²⁷. Het verzoenen van een technisch-juridische taal van de arresten in zijn dialoog met de rechter wiens beslissing wordt bekritiseerd en toelaten dat de burger de maatschappelijke draagwijdte van de arresten en de boodschap ervan kan begrijpen en de gevolgen ervan kan inschatten¹²⁸. Het moeilijk evenwicht tussen het unieke karakter van het Hof die de uniformisering van het recht dient en de toenemende globalisering die die uniciteit aantast¹²⁹.

Het Hof is zich niet enkel bewust van dit vereiste evenwicht maar ook van de noodzaak voor een responsieve opstelling. Een bloemlezing uit onze jaarverslagen leert dat het een blijvende bekommernis van het Hof is tot een doelmatige procesvoering te komen in het belang van de rechtszoekende. Dat de wil tot samenwerking met de andere Staatsmachten, de andere rechtsprekende instellingen en de HRJ moet bijdragen tot het scheppen van een klimaat van vertrouwen in de professionaliteit en verantwoordelijkheid van de Rechterlijke Macht die een harmonieuze rechtsbedeling moet bevorderen. Dat een permanente kwaliteitsbewaking noodzakelijk is wil het Hof als onmisbaar sluitstuk van een slagvaardige rechtspraak zijn taak ten volle kunnen vervullen¹³⁰. Dat vertrouwen in de rechterlijke macht in het algemeen en het Hof in het bijzonder wordt geschaad door een onverantwoorde traagheid in de werking en door onleesbare en onbegrijpelijke beslissingen. Dat aandacht hiervoor, voor rechtshulp en de pecuniaire toegankelijkheid van de Justitie, het behandelen van de klachten, de communicatie en de informatie van wezenlijk belang zijn om het vertrouwen in de Justitie te herstellen. Dat het Hof alles in het werk wil stellen om dat vertrouwen te herstellen en de rechtzoekende naar best vermogen te dienen omdat het beseft dat

¹²⁴ P. DUINSLAEGER, *Enkele bemerkingsen omtrent Justitie*, Mercuriale ter gelegenheid van de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie, 1 september 2014, p. 23.

¹²⁵ P. DUINSLAEGER, *Enkele bemerkingsen omtrent Justitie*, Mercuriale ter gelegenheid van de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie, 1 september 2014, p. 23; Studie T. ERNIQUIN in *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2003, p. 266 en 279-280. Zie ook H. LENAERTS, *Cassatierechtspraak vandaag*, Mercuriale ter gelegenheid van de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie, 2 september 1991, Brussel, Bruylant, 1991, p. 8, nr. 11, waar hij spreekt over de balans tussen de zorg voor de rechtseenheid en de daarmee gepaard gaande rechtsontwikkeling en rechtszekerheid en de zorg voor rechtsbedeling.

¹²⁶ I. VEROUGSTRAETE, "Cassatie: vereenvoudiging, gezag en democratie. Synthese van de verslagen opgesteld ter gelegenheid van 's Hof's 175^e verjaardag", in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 213.

¹²⁷ P. DUINSLAEGER, *Enkele bemerkingsen omtrent Justitie*, Mercuriale ter gelegenheid van de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie, 1 september 2014, p. 23.

¹²⁸ G. LONDERS, Rede, *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 11.

¹²⁹ Eerste voorzitter Ridder J. DE CODT in *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2018.

¹³⁰ *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2005, p. 14.

het bestaan van de Rechtsstaat staat of valt met het vertrouwen van de burger in de Justitie¹³¹. Dat het beleid van de rechter transparant moet zijn, ook in het Hof van Cassatie en het Hof zijn normatieve en pedagogische taak alleen maar goed kan vervullen als de redenering gevolgd door het Hof en die geleid heeft tot een bepaalde oplossing, kan begrepen worden¹³².

En op dat vlak wordt ons Hof af en toe verweten tekort te schieten.

De rechtspraak, ook die van het Hof, geeft nog te veel blijk van formalisme en dogmatisme en er is dringend nood aan meer realisme en pragmatisme, waarbij rechters inzicht moeten hebben in de impact van hun uitspraken, niet alleen voor de procespartijen maar ook voor de samenleving¹³³. Met aandacht voor communicatieve argumentatie wordt rechtszekerheid dan niet langer gedefinieerd als een of andere theoretische voorspelling door een jurist met betrekking tot de interpretatie en toepassing van een rechtsregel, welke ook de concrete aspecten van de zaak mogen zijn, maar integendeel als de redelijke verwachting van de burger met betrekking tot de inhoud en de draagwijdte van het recht¹³⁴.

Hoewel het Hof in zijn arresten thans meer ruimte biedt voor de feiten die aan de rechtsvraag ten grondslag liggen, soms zelfs in een afzonderlijke rubriek, wat bedoeld is om de toegankelijkheid en de werfkracht van de arresten te vergroten¹³⁵ stelt de redeneertrant de gegeven oplossing voor als de enige logische. Het Hof verantwoordt daarbij meestal niet waarom het de ene of de andere weg kiest¹³⁶. Het Hof heeft de zaak onderzocht en heeft zijn overtuiging gevormd¹³⁷. Die beperkte motivering van de arresten, die waarschijnlijk niet helemaal voldoet aan de verzuchtingen van de partijen die vermoedelijk wat meer uitleg zouden appreciëren¹³⁸, wordt soms verantwoord vanuit de vaststelling dat de cassatierechter niet voor concrete procespartijen motiveert maar het zijn taak is te waken over een juiste toepassing en interpretatie van de wet in het algemeen¹³⁹. Die verantwoording waarbij niet de partijen op het

¹³¹ *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2004, p. 11-12.

¹³² *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2003, p. 195.

¹³³ E. DIRIX, "De uitdaging van de Law And...-Bewegingen", in E. DIRIX en Jura FALCONIS(Eds.), *Interdisciplinariteit in het recht. Law end...-bewegingen in het privaatrecht*, Intersentia, 2018, 4.

¹³⁴ M. VAN HOECKE, "De legitimatie van het recht in een democratische samenleving", in M. ADAMS en P. POPELIER(red) *Recht en Democratie. De democratische verbeelding in het recht*, Intersentia, 2004, 92-93.

¹³⁵ E. DIRIX, "De uitdaging van de Law And...-Bewegingen", in E. DIRIX en Jura FALCONIS(Eds.), *Interdisciplinariteit in het recht. Law end...-bewegingen in het privaatrecht*, Intersentia, 2018, 9.

¹³⁶ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, "Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges", A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 143.

¹³⁷ R. DE CORTE, "De eerste 175 jaar van het Hof van Cassatie", *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 147.

¹³⁸ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, "Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges", A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 159.

¹³⁹ M. ADAMS, "De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen", *R.W.* 2009, 1508.

voorplan van de bekommernissen van het Hof liggen maar wel het recht, stuit op kritiek in de mate dat de hoogste rechter zich door zijn “apodictische” stijl niet blootgeeft, dat hij niet toegeeft dat er bij iedere rechterlijke beslissing interpretatieve kwesties moeten worden beslecht en dat daarbij onvermijdelijk beleidsoverwegingen komen kijken. Het lijkt aldus dat de hoogste rechter daardoor ongevoelig blijft voor de sociale, economische en andere gevolgen van de rechterlijke beslissing zodat het systeem van rechtspleging niet ten volle lijkt mee geëvolueerd te zijn met de samenleving waarin het functioneert¹⁴⁰. Uiteraard schept dit een vervalst beeld want achter het officiële externe discours in het arrest, dat zonder twijfel formalistisch en legalistisch is, schuilt een officieus intern systeem van open «realistische» discussie en debat tussen de magistraten onderling¹⁴¹.

Ook het objectief karakter van de cassatiegeschillen kan voor de burger bevreedend werken.

Het cassatieberoep is in een perspectief van objectief contentieux niet bedoeld als een rechtspleging bestemd om de belangen van de partijen te vrijwaren. De partijen zijn als het ware maar een interface naar het hoogste gerecht en hun geschil is maar een gelegenheid voor het Hof om recht te zeggen¹⁴². Wanneer zij zich tot het Hof wenden doen partijen als het ware afstand van hun conflicterende aanspraken: niet hun proces wordt gevoerd maar het proces van de rechterlijke beslissing die voorligt en waarvan gevraagd wordt de wettelijkheid te toetsen¹⁴³. Dit objectieve karakter wordt ook weerspiegeld in de rechtspleging in civiele zaken. Die procedure verloopt schriftelijk en er zijn wel strakke termijnen voor de partijen maar niet of minder voor het Hof en het parket¹⁴⁴. Dergelijke abstracte stijl bevordert rationaliteit en transparantie, beklemtoont dat de cassatierechtspraak er vooral op gericht is de rechtsnorm te handhaven en verhindert de neiging voor de cassatierechter om aan te sluiten bij de concrete noden van de rechtsbedeling¹⁴⁵.

Maar het Hof heeft ook op dit punt wel degelijk een evolutie ondergaan. Gezien ook in

¹⁴⁰ M. ADAMS, “De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen”, *R.W.* 2009, 1498-1499.

¹⁴¹ M. ADAMS, “De argumentatieve en motiveringspraktijk van hoogste rechters: rechtsvergelijkende beschouwingen”, *R.W.* 2009, 1499. Zie ook E. DIRIX, “De uitdaging van de Law And...-Bewegingen”, in E. DIRIX en Jura FALCONIS(Eds.), *Interdisciplinariteit in het recht. Law end...-bewegingen in het privaatrecht*, Intersentia, 2018, 1 met verwijzing naar Cass. 14 december 2014, AR C.13.0441.N over een wrongful life-zaak.

¹⁴² *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, “Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges”, A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 153.

¹⁴³ D. DE ROY, “De procedurele aspecten van de substitutie van motieven door het Hof van Cassatie in burgerlijke zaken”, *Jaarverslag van het Hof van Cassatie*, 2006, 181.

¹⁴⁴ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, “Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges”, A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 156.

¹⁴⁵ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, “Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges”, A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 157.

het Hof de eisen van een eerlijk proces prevaleren raakten stilaan ook bepaalde waarborgen van het subjectief contentieux ingeburgerd¹⁴⁶. Het betreft de mogelijkheid om te antwoorden op de conclusies van het openbaar ministerie, het neerleggen van een anticipatieve nota, de mogelijkheid om te repliceren op een voorgenomen substitutie van motieven en de mogelijkheid tot antwoord op middelen van niet-ontvankelijkheid bij vernietiging van de beslissing.

Die stappen naar subjectivering, door het bieden van een betere bescherming van de rechten van partijen, wijzigen de taak van het Hof evenwel niet fundamenteel. De partijen zijn belangrijk maar zijn niet de enige inzet¹⁴⁷. Maar het is ontegensprekelijk wel zo dat, waar het Hof voorheen werd gezien als een rechterlijke instantie die niet zozeer een beslissing gaf in een concrete zaak als wel oordeelde over de juiste toepassing van de wet en in die zin buiten en boven de feitenrechters werd geplaatst en niet de rechtzoekenden maar de wet partij was in het geding, het Hof thans, in de woorden van de huidige President van de Hoge Raad der Nederlanden, “*rechter onder de rechters*” is. Diens rol op gebied van rechtseenheid, rechtsvorming en rechtsbescherming moet vooral gezien worden vanuit het bevorderen van het vertrouwen in de rechtspraak waarbij rechtzoekenden, mede met het oog op de controleerbaarheid en de aanvaardbaarheid van rechterlijke beslissingen, de mogelijkheid moeten hebben om rechtsvragen aan de orde te stellen¹⁴⁸.

Voor goede rechtsvorming is nodig dat de rechter een overzicht heeft van alle aspecten van een rechtsvraag in de eerste plaats de juridische context, maar ook de maatschappelijke context en ook de mogelijke consequenties van een uitspraak of het effect van een uitspraak op het gedrag van rechtssubjecten kunnen een rol spelen¹⁴⁹.

In die context van rechtsschepping betekent responsiviteit dan dat degene die het recht scheidt of die aan rechtsvorming doet een zekere gevoeligheid vertoont voor datgene wat er bij de burger leeft¹⁵⁰. De mogelijkheid om met de rechtzoekenden in debat te treden gebeurt daarbij noodgedwongen op indirectere wijze. En daar vervult

¹⁴⁶ Zie ook J. VAN COMPERNOLLE, “Tegensprekelijk debat en wapengelijkheid in het cassatiegeding: een onvoltooide evolutie”, in *Hof van Cassatie 175^{ste} verjaardag*, Larcier, 2008, 129 e.v.

¹⁴⁷ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, “Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollèges”, A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 154.

¹⁴⁸ President van de Hoge Raad der Nederlanden, DINEKE DE GROOT bij haar installatie zie <https://www.hogeraad.nl/over-ons/publicaties/toespraken/rede-dineke-de-groot-installatie-president>; Zie ook *Commissie rechtseenheid bestuursrecht, Rechtseenheid tussen de Hoge Raad en de afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State*, bijlage bij Kamerstukken II 2015/16, 34389: Ook een gebrek aan rechtseenheid leidt immers tot minder vertrouwen in en acceptatie van het recht en de rechtspraak.

¹⁴⁹ M. HERMANS, “Amicus curiae en kruisbenoemingen bij de hoogste bestuursrechters”, *NJB*, 26 maart 2021, 898.

¹⁵⁰ M. ADAMS, “De stok achter de deur!? Over sancties, preventieve rechtshandhaving en een responsieve rechtscultuur”, Feestrede ter gelegenheid van het 40^{ste} congres van de Vlaamse Juristenvereniging te Antwerpen op 26 april 2002, *R.W.* 2001-2002, 1592.

ons parket als onafhankelijke en onpartijdige¹⁵¹ *amicus curiae* een bijzondere rol¹⁵². Die rol bestaat in het onderzoeken en toelichten van de gevolgen van juridisch aanvaardbare oplossingen en met het oog daarop het vergaren van informatie, door te refereren naar precedentes, maar ook naar standpunten in de rechtsleer, standpunten in het wetgevingsproces, standpunten van belangengroepen, standpunten van de partijen in het cassatiegeding. Op die manier wordt de voorliggende rechtsvraag, met respect voor het standpunt van partijen, geplaatst in een ruimer perspectief dat de concrete zaak overstijgt. Na de beslissing van de cassatierechter kan de eensluidende conclusie de rol vervullen van “*concurring opinion*” en zal deze kunnen verduidelijken welke redenen de cassatierechter hebben geleid en welke argumenten hem mogelijks hebben beïnvloed bij het opteren voor een bepaalde oplossing. Ingeval van andersluidende conclusie kan deze fungeren als “*dissenting opinion*”, waardoor wordt aangetoond dat ook een andere, juridisch evenzeer gefundeerde oplossing mogelijk was, die mogelijks bij een volgende gelegenheid wel eens doorslaggevend zou kunnen zijn¹⁵³.

7. Uitleiding

Ik besluit met een interne boodschap en een externe oproep. Beide vertrekkend van een bijdrage van Ere Procureur-generaal Marc De Swaef¹⁵⁴, geschreven in een bijzonder woelige periode voor Justitie die intussen meer dan twintig jaar achter ons ligt. Maar boodschap en oproep zijn beide nog even actueel.

Laat de interne boodschap voor ons Hof zijn dat “*beginselvastheid en aanpassingsvermogen op zich niet tegenstrijdig zijn*”. Dat het grondwettelijk voorschrift dat “*het Hof niet in de beoordeling van de zaken zelf treedt*”, niet letterlijk en op abstracte wijze moet worden opgevat zodat de indruk rijst dat het Hof zich geenszins bekommert om het gevolg van het geding voor de procespartijen. De feiten zijn voor het Hof beperkt en zij zijn ontegenzeggelijk gekleurd door het prisma van de feitenrechter, maar partijen en feiten blijven in elke zaak belangrijk omdat zij rechtstreeks aansluiten bij een natuurlijk gevoel van billijkheid en evenwicht dat ook leeft bij cassatierechters¹⁵⁵ én omdat zij verband houden met de maatschappelijke rol die ons Hof is toevertrouwd. “De vertrouwensbasis van het rechtssysteem verlangt dat hierbij voldoende aandacht gaat naar zowel rechtseenheid en rechtsvorming, als naar rechtsbescherming van individu en groep”¹⁵⁶, aldus de President van de Hoge Raad

¹⁵¹ EHRM, 18 mei 2021, *Manzano Diaz t. België*, r.o. 43.

¹⁵² Dit in tegenstelling tot de figuur van de *amicus curiae* zoals beschreven door M. HERMANS, “Amicus curiae en kruisbenoemingen bij de hoogste bestuursrechters”, *NJB*, 26 maart 2021, 894-901(898) die niet onafhankelijk en onpartijdig hoeft te zijn.

¹⁵³ W. VAN GERVEN, “Creatieve rechtspraak”, *R.W.* 1997-98, 223.

¹⁵⁴ M. DE SWAEF, “Justitie en een nieuw civisme”, *R.W.* 1997-98, 861.

¹⁵⁵ *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, “Preadviezen over de werkwijze van de hoogste rechtscollages”, A. DE MOOR – VAN VUGT e.a., Den Haag, Boom Juridische uitgevers, 2007, p. 158.

¹⁵⁶ President van de *Hoge Raad der Nederlanden*, DINEKE DE GROOT bij haar installatie, zie <https://www.hogeraad.nl/over-ons/publicaties/toespraken/rede-dineke-de-groot-installatie-president>.

der Nederlanden, wiens oproep ook wordt gedeeld door het Franse Hof van Cassatie. Eerste voorzitter, Chantal Arens, wees er in haar toespraak bij de opening van het gerechtelijk jaar 2020 op krachtige wijze op dat het Hof van Cassatie, ondanks diens bijzondere plaats of misschien net omwille van diens bijzondere plaats aan de top van de rechterlijke piramide, onverschillig noch verwijderd is van de nood aan een begrijpelijke, menselijke en nabije Justitie maar er integendeel volledig deel van uitmaakt. *La Cour de cassation ne mène pas ces réflexions pour elle-même, mais bien dans la perspective d'être plus accessible, mieux comprise et mieux entendue par ceux auxquels elle s'adresse*¹⁵⁷. Ook voor ons Hof geldt dat wanneer het recht het contact met de werkelijkheid verliest het niet langer zijn maatschappelijke opdracht vervult¹⁵⁸. Zowel wanneer het Hof in individuele geschillen corrigerend optreedt ten aanzien van beslissingen van de feitenrechters als bij het vervullen van zijn normatieve opdracht zal het cassatieproces niet enkel eerlijk moeten zijn¹⁵⁹ maar ook als eerlijk moeten worden aangevoeld. Een legitieme rechterlijke rechtsvorming vereist voldoende voeling met de praktijk waarin dat nieuw gecreëerde recht zijn uitwerking krijgt. *“Decisions that are seen as “out of touch” may fundamentally undermine the status and authority of the judiciary”*¹⁶⁰.

En met de externe oproep grijp ik terug naar het uitgangspunt van deze mercuriale.

Meer dan twintig jaar geleden klonk het al dat *“verwijten en verdachtmakingen, geuit aan het adres van Justitie, vaak te wijten zijn aan onwetendheid, of aan een slordige, oppervlakkige of eenzijdige visie op haar werking. Dat is op zich niet abnormaal, rekening gehouden met de alsmaar toenemende complexiteit van de instelling”*. Dit is vandaag nog even waar. Daarom moet dit Justitie aanzetten om op transparante wijze te blijven getuigen van zijn werking en aan de samenleving te tonen dat het zich dagelijks inspant om zijn maatschappelijke opdracht op verantwoorde en deskundige wijze uit te oefenen. Een open en transparant rechtssysteem is immers een

¹⁵⁷ Discours prononcé lors de l'audience solennelle de début d'année judiciaire, le 10 janvier 2020 par Madame CHANTAL ARENS, première présidente de la Cour de Cassation: *“l’institution judiciaire, qui a vocation à répondre aux conflits, doit avant tout être comprise, humaine et proche, sans donner à voir une approche trop surplombante. La Cour de cassation, malgré la place toute particulière qui est la sienne, ou précisément en raison de cette place, au sommet de la pyramide judiciaire, n’est ni indifférente ni éloignée de ce besoin de lien social et d’espace de dialogue: elle en fait pleinement partie et entend le rappeler avec force.* » en « *la Cour de cassation ne mène pas ces réflexions pour elle-même, mais bien dans la perspective d'être plus accessible, mieux comprise et mieux entendue par ceux auxquels elle s'adresse*”. Zie https://www.courdecassation.fr/publications_26/rapport_annuel_36/rapport_2019_9813/livre_1_discours_9822/audience_9823/arens_premiere_45211.html.

¹⁵⁸ W. GANSHOF VAN DER MEERSCH, *Overwegingen omtrent de kunst recht te spreken en de uitoefening van het rechterlijk ambt*, Rede op de plechtige openingszitting 3 september 1973, p. 7

¹⁵⁹ I. VEROUGSTRAETE, “Een eerlijk proces voor het Hof van Cassatie in de bijzondere procedures”, in *Vigilantibus ius scriptum Feestbundel voor Hugo Vandenberghe*, Die Keure, 2007, p. 397.

¹⁶⁰ J. DE POORTER, “De rol van empirische assumpties in de rechtsvorming door de hoogste (bestuurs)rechters”, *NJB*, 6 november 2020, 2906-2915(2913) met verwijzing naar A. BLACKHAM, *Legitimacy and Empirical evidence in the UK Courts*.

voorwaarde voor het vestigen en behouden van het vertrouwen in Justitie. *Trust, like respect cannot be demanded, it must be earned in the way the Judiciary functions*¹⁶¹.

Ik hoop te hebben aangetoond dat dit bewustzijn alleszins leeft en Justitie zich ook daadwerkelijk inspant om dit vertrouwen te verdienen. Het zou daarom de niet-specialisten moeten aanzetten tot een zekere voorzichtigheid en terughoudendheid in het spuien van ongenueanceerde beoordelingen waardoor ten onrechte onrust en wantrouwen wordt aangewakkerd.

Een legitieme Justitie heeft nog steeds behoefte aan een herijkte burger- en gemeenschapszin van zowel de beroepsbeoefenaars als van de niet-juristen. Laat dat ook vandaag opnieuw een oproep zijn aan de samenleving.

*

* *

In memoriam – de HH. Piret en Bloch

Op 7 november 2020, vernamen wij met droefheid het overlijden te Sint-Lambrechts-Woluwe van de heer Jean-Marie PIRET, emeritus procureur-generaal bij het Hof van Cassatie.

Geboren te Doornik op 27 maart 1930, was Jean-Marie PIRET in 1947 laureaat van het interdiocesaan examen Geschiedenis van België, het jaar waarin hij zijn Grieks-Latijnse humaniora met gouden medaille afmaakte aan het instituut Saint-Boniface te Elsene. Hij behaalde met grote onderscheiding het diploma van doctor in de rechten aan de Universiteit Leuven op 19 juli 1952.

Nadat hij sedert 1955 was ingeschreven op het tableau van de Orde van advocaten te Brussel, vervoegde hij in 1957 het parket van Brussel in de hoedanigheid van substituut van de Procureur des Konings. Hij werd er eerste substituut in juni 1971 en procureur des Konings eind september 1973. Vanaf 1 augustus 1972 werd hij ook aangewezen als hoofd van de afdeling strafrechtelijke problemen in het secretariaat-generaal van de Europese Raad te Strasbourg.

¹⁶¹ European network of councils for the Judiciary, *Report Public confidence and the image of justice 2018-2019*, p. 6., www.ency.eu.

Z.M. Koning Boudewijn duidde hem aan als zijn kabinetschef van 1977 tot 1983. Deze functie bleek van delicate aard, in een periode die als moeilijk kan worden omschreven voor de Natie. De Vorst kon zich daarvoor bogen op zijn niet aflatende werkijver, zijn onwrikbare overtuigingen en zijn pragmatische en creatieve aanpak. Hij verliet het Koninklijk Paleis om advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie te worden in februari 1983. Titularis van talrijke hoge Belgische en buitenlandse eretitels, werd Jean-Marie PIRET in 1998 door Z.M de Koning benoemd tot procureur-generaal bij het Hof van Cassatie. Hij oefende deze functie van korpschef uit tot zijn toetreding tot het emeritaat in maart 2020.

De heer emeritus procureur-generaal Piret was een grootmoedige en warme man. Van 1988 tot 1996 nam hij het medevoorzitterschap op zich van de Consultatieve Commissie voor het toekennen van adellijke gunsten. Overigens heeft deze hartstochtelijke dienaar van de Staat en van het openbaar belang, voor wie de Mens steeds in het middelpunt van de belangstelling diende te staan, nooit van deze gunsten genoten, dit in tegenstelling tot zijn voorgangers. Hij stond aan het roer o.a. van de Vereniging van de Leopoldsorde, van AMADE (nationale Belgische vereniging voor kinderen in nood) en de Lion-Francout Prijs, instelling van openbaar nut die ieder jaar een blind persoon huldigde met een aanzienlijke prijs. De heer Piret hield niet alleen van de mensen; hij had ook een passie voor de natuur, zelfs in die mate dat hij een ervaren natuurgids was geworden.

Wij behouden aan procureur-generaal Piret de herinnering van een goede, efficiënte korpschef die zich volledig wijdde aan zijn collega's en aan het werk van Justitie.

Alain BLOCH

Op 4 april ll., vernamen wij het overlijden te Sint-Martens-Latem van ere-raadsheer Alain Bloch.

Na zijn humaniora aan het Atheneum aan de Voskenslaan in Gent, ging Alain Bloch rechten studeren aan de Rijksuniversiteit aldaar en promoveerde in 1978 tot licentiaat in de rechten.

Na een aantal jaren ingeschreven te zijn aan de Balie te Gent, werd hij in 1985 substituut-procureur des Konings te Antwerpen en keerde nadien terug naar zijn geboortestad om er in 1991 rechter te worden bij de rechtbank van eerste aanleg.

In 1993 werd hij onderzoeksrechter, mandaat dat hij zou blijven uitoefenen tot in 2001. Inmiddels was hij ook ondervoorzitter geworden van de rechtbank.

Een opmerkelijke passage uit zijn carrière betreft de United Mission in Kosovo, waarbij hij van 2007 tot 2009 als internationaal rechter werkzaam was.

Alain Bloch werd in 2000 als magistraat-lid verkozen in de eerste Hoge Raad voor de Justitie, en maakte in de periode 2000-2004 deel uit van de advies- en onderzoekscommissie.

Zijn interesses buiten de juridische wereld waren gevarieerd: twee voorbeelden ervan: zijn fascinatie voor fotografie en de eruit voortvloeiende collectie van oude toestellen die hij zelf herstelde en zijn interesse in de mechaniek van oude motorfietsen.

Op 19 januari 2011 werd Alain Bloch geïnstalleerd in het ambt van raadsheer in het Hof van Cassatie waar hij vooral in strafzaken actief was. Raadsheer Bloch was geboeid door de confrontatie tussen de feiten en het recht en wou, mede via zijn ervaring als eerstelijnsrechter, bijdragen tot een betere toegankelijkheid van de rechtspraak.

Op 30 september 2019 werd hij in ruste gesteld en werd hem machtiging verleend tot het voeren van de eretitel van het ambt van raadsheer in het Hof van Cassatie. De ziekte heeft hem echter verhinderd te kunnen genieten van een welverdiend pensioen.

Voor de Koning vorder ik dat het Hof tijdens het nieuw gerechtelijk jaar zijn werkzaamheden voortzet.

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	1
2. Legitimiteit en vertrouwen	3
3. Rol van de media	4
4. De “kloof met de burger”	7
5. De kloof overbruggen	11
5.1. Klantvriendelijkheid	14
5.2. Transparantie	19
6. Hof van Cassatie en responsiviteit	21
7. Utleiding	27